

Eindevaluatie Convenant Bodem en Ondergrond 2016 - 2020

Versie: Eindrapport
Datum: 15 maart 2021

Auteur: UP Convenant Bodem en ondergrond

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
1. Inleiding	6
1.1 De convenantsafspraken	6
1.2 Organisatie uitvoering convenant.....	7
1.3 Doel van de eindevaluatie	7
1.4 Werkwijze.....	7
1.5 Leeswijzer	8
2. Van Saneren naar Beheren	9
2.1 Afronden saneringsoperatie.....	9
2.2 Resterende en nieuwe opgaven	11
2.3 Overdracht taken en voorbereiding op de Omgevingswet	13
2.4 Conclusies en aanbevelingen	14
3. Beschermen en benutten.....	15
3.1. De transitie.....	16
3.2. Juridisch en financieel instrumentarium.....	17
3.3. Kennis en informatiebeheer	18
3.4. Conclusies en leerpunten.....	19
4. Samenwerken	21
4.1. Onderzoek.....	21
4.2. Bevindingen evaluatie	22
4.3. Constateringen	24
4.4. Aanbevelingen toekomstige samenwerking	25
Bijlage 1 Dashbord convenant Bodem en ondergrond	27
Bijlage 2a Voortgang Realisatieparagraaf Structuurvisie Ondergrond	36
Bijlage 2b Dashboard Realisatieparagraaf Structuurvisie Ondergrond.....	38
Bijlage 3. De aanbevelingen uit de tussenrapportage.....	40

Samenvatting

Dit rapport bevat de eindevaluatie van het convenant Bodem en Ondergrond 2016-2020. De convenantpartijen (het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, het Interprovinciaal Overleg, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Unie van Waterschappen) hebben in dit convenant afspraken vastgelegd over de uitvoering en over de vernieuwing van het bodem- en ondergrondbeleid. Het is de tweede achtereenvolgende keer dat zij een dergelijk convenant hebben afgesloten en de tweede keer dat zij intensief hebben samengewerkt bij de uitvoering en realisatie van de afspraken. Die samenwerking heeft vorm gekregen door een gezamenlijk uitvoeringsprogramma, een uitvoeringsteam (met deelnemers vanuit alle convenantpartijen) en een gezamenlijke aansturing. Nieuw in deze periode was de directe betrokkenheid van het bedrijfsleven. De samenwerking tussen al deze partijen is niet uniek maar wel bijzonder en complex. Complex, omdat het verschillende soortige doelstellingen betreft met meerdere partijen die elk verschillende belangen hebben. Én complex, omdat het veranderingsproces zich ook nog eens op verschillende schaalniveaus afspeelt (van landelijk niveau tot in de haarvaten van het netwerk) binnen organisaties, teams en individuen.

De partijen hebben in deze convenantsperiode zowel moeten werken aan de in 2015 vastgelegde afspraken als dat zij hebben moeten inspelen op voor het beleidsveld bodem- en ondergrond belangrijke veranderingen in deze tijd. Zo is de noodzaak ervoor te zorgen dat ook de bodem- en ondergrond hun bijdragen leveren aan de aanpak van de klimaatscrises veel urgenter geworden. En dat waarborgen van een goede bodemkwaliteit (zie de opkomst van 'nieuwe stoffen', waaronder PFAS) permanente aandacht blijft vragen, nog meer dan in 2015 was voorzien. In zoverre was deze convenantsperiode hectischer dan van tevoren ingeschat.

De belangrijkste conclusies zijn:

- Het totaalbeeld is positief. De afspraken uit het convenant zijn grotendeels uitgevoerd of in uitvoering.
- De meeste afspraken en inzet van de beschikbare middelen hadden betrekking op de aanpak van de 1383 spoedlocaties, die bij aanvang van het convenant bodem en ondergrond waren geïdentificeerd. Deze zijn nu grotendeels beheerst. Ook een groot deel van de nieuwe spoedlocaties zijn of worden aangepakt. Het gekozen construct van bestuurlijke afspraken vastgelegd in een convenant met concrete doelen en een decentrale besteding en verantwoording van middelen heeft bij de aanpak van de spoedlocaties dus goed gewerkt. De monitoring van de voortgang van de concrete doelen stimuleert die voortgang ook en geeft aan alle partijen comfort dat toegewerkt wordt naar een gezamenlijk doel.
- Naast de spoedlocaties is er een aantal resterende en nieuwe opgaven op het gebied van de (historische) bodemverontreinigingen. Een paar van die opgaven zijn gekoppeld aan locaties (nazorg en waterbodems), maar de resterende opgaven zitten vooral in gebiedsopgaven (diffuus lood, (stedelijk) grondwaterbeheer / oranje locaties en nieuwe en opkomende stoffen). Ook voor deze afspraken zijn in de convenantperiode goede resultaten geboekt.
- Nu de onacceptabele risico's van bodemverontreiniging grotendeels zijn beheerst, ontstaat er rust en ruimte om de minder risicovolle locaties aan te pakken op het natuurlijke moment. Er is nog een beperkte restopgave die valt onder het overgangsrecht van de Omgevingswet en nieuwe gevallen kunnen altijd nog opdoemen bijvoorbeeld als locaties een nieuwe bestemming krijgen. Tevens kunnen we te maken krijgen met nieuwe verontreinigende stoffen (zie de PFAS-problematiek). In grote lijnen kunnen we echter zeggen dat bij de kanteling van saneren naar het beheren van de bodem- en ondergrond grote stappen gezet zijn.

- In het convenant is zwaar ingezet op benodigde kennis voor de uitvoering van het bodem- en ondergrondbeleid. Met de ontwikkelde kennisagenda en de uitgevoerde projecten waarmee kennis is ontwikkeld, is veel bijgedragen voor de hierboven genoemde kanteling. Aandachtspunt is dat die kennis nog wel op de juiste plekken terecht moet komen. Vooral bij de gemeenten die bodemtaken erbij krijgen.
De behoefte aan nieuwe kennis stopt overigens nooit en de noodzaak om die nieuwe kennis te ontwikkelen en op de juiste plaats te laten landen, ook niet. Met name kennisdoorwerking zal extra aandacht nodig hebben in de toekomst.
- Op het terrein van “beschermen en benutten”, een duurzaam beheer en efficiënt en veilig gebruik van de bodem en ondergrond (de transitie) is zeker voortuitgang geboekt. Bodem en ondergrond worden steeds vaker en eerder integraal meegenomen bij ruimtelijke afwegingen en in omgevingsvisies en –plannen. Kennis en ervaring is opgedaan in veel pilotprojecten. Ook de klimaatdeskundigen, de specialisten op het gebied van ruimtelijke ordening en al die andere disciplines herkennen het belang van de bodem en ondergrond steeds meer. De integrale aanpak waarbij bodem en ondergrond worden meegenomen moet het nieuwe normaal worden. Daarvoor is de afgelopen vijf jaar een solide basis gelegd met het werken vanuit een water- en bodemsysteem en 3D ordening. Een leerpunt is dat we mogelijk al iets verder gekomen hadden kunnen zijn in dit proces als eerder en beter het gesprek was aangegaan over de (concrete) ambities en belangen van de verschillende convenantpartijen en over de manier waarop deze ambities (gezamenlijk) gerealiseerd zouden kunnen worden.
- De gekozen vorm van een convenant gericht op samenwerking, met een ondersteunend uitvoeringsprogramma, heeft in deze periode geholpen om de realisatie ambities van de convenantpartijen dichterbij te brengen. Vooral de 41 bevoegde overheden hebben dankzij de beschikbare middelen en de stimulerende werking van een monitoringsprogramma veel resultaten kunnen boeken.
- Gedurende de uitvoering van het programma kwamen de partijen tot nieuwe inzichten (zoals diffuus lood en ZZS) die een bestuurlijke afweging vroegen. Daarvoor is een apart bestuurlijk overleg voor Bodem en Grondwater ingesteld. Leerpunt hierbij is dat eerder en effectiever gestuurd had kunnen worden als deze structuur er vanaf het begin al was geweest.
- Via de koepels is er gecommuniceerd met de achterban over de voortgang van de afspraken en de ontwikkelde kennis. Leerpunt hierbij is dat voor het bereiken van met name de niet rechtstreekse gemeenten en andere stakeholders een extra inspanning nodig is. Deels is dat gedaan via de zogenaamde regionale processen voor de warme overdracht, maar meer en vroegtijdiger aandacht communicatie richting deze doelgroep had een extra ondersteuning kunnen zijn bij de realisering van de ambities van het convenant.
- Ondanks de grote stappen die zijn gezet moet er gezamenlijk nog verder aan bodemkwaliteit worden gewerkt. Het restant van de spoedopgave, nazorg van gesaneerde locaties en diffuus lood zijn daarvan belangrijke voorbeelden. De recente ontwikkelingen met PFAS laten ook zien dat er nieuwe opgaven zijn waar een oplossing voor moet worden gevonden.
- Voor de resterende opgave en het benutten van de kansen die bodem en ondergrond bieden is samenwerking, in welke vorm dan ook, noodzakelijk. Benut de energie in de bestaande netwerken voor een vliegende start van het vervolg en gebruik die netwerken om er voor de te zorgen dat beleid en uitvoering goed op elkaar aansluiten. Dat laatste is voor beiden cruciaal.

1. Inleiding

1.1 De convenantsafspraken

Op 15 maart 2015 hebben de staatsecretaris van Infrastructuur en Milieu (nu Infrastructuur en Waterstaat), de vereniging het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Unie van Waterschappen (UvW) het convenant Bodem en Ondergrond 2016-2020 afgesloten¹. Bij het afsluiten van dat convenant is in artikel 17.7 vastgelegd dat de convenantpartijen uiterlijk in 2020 een eindevaluatie zullen uitvoeren. Dit rapport geeft invulling aan die afspraak.

Deze eindevaluatie gaat formeel uitsluitend over het convenant Bodem en Ondergrond. Er is echter een sterke inhoudelijke samenhang met het convenant Bodem en Bedrijfsleven en met de uitvoeringsparagraaf van de Structuurvisie Ondergrond (Strong). Bij de ondersteuning van deze drie onderdelen heeft een intensieve samenwerking plaatsgevonden binnen het Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond. Daarom wordt aan de voortgang van dit convenant en van de structuurvisie aandacht besteed.

Het convenant Bodem en Bedrijfsleven 2016 – 2020 is op 18 mei 2015 ondertekend door de staatsecretaris van Infrastructuur en Milieu (nu Infrastructuur en Waterstaat), de vereniging VNO-NCW en de Koninklijke vereniging MKB-NL. Dit convenant bevat afspraken met het bedrijfsleven die ondersteunend zijn aan de doelen in het convenant Bodem en Ondergrond en bevat specifieke afspraken voor bedrijven op het gebied van subsidies. In dit convenant Bodem en Bedrijfsleven zijn geen afspraken over monitoring en rapportage over de voortgang gemaakt. Binnen het uitvoeringsprogramma van het convenant Bodem en Ondergrond is vanwege de samenhang met het convenant Bodem en Bedrijfsleven een permanente vertegenwoordiging van het bedrijfsleven georganiseerd. De evaluatie van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en van het bedrijfsleven van dit convenant is opgenomen in de rapportage Context en aanbevelingen Convenant Bodem en Ondergrond (januari 2021).

Op 11 juni 2018 heeft de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat, mede namens de minister van Economische Zaken en Klimaat, de definitieve versie van de Structuurvisie Ondergrond aangeboden aan de voorzitter van de Tweede Kamer. De structuurvisie bevat een realisatieparagraaf waarin is aangegeven hoe de verschillende acties die volgen uit de beleidshoofdstukken worden opgepakt.

In bijlage 2 van het voorliggende rapport is een beschrijving opgenomen van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat van de stand van zaken rondom die actiepunten uit de realisatieparagraaf Strong waaraan door het uitvoeringprogramma van het convenant Bodem en Ondergrond mede ondersteuning is gegeven.

De convenantpartijen hebben het voornemen om wederom bestuurlijke afspraken te maken voor de periode na het huidige convenant. In eerste instantie zijn dat afspraken voor alleen 2021 (een overbruggingsjaar). Deze afspraken hebben betrekking op het beschikbaar stellen van financiële Rijksmiddelen voor het aanpakken van historische spoedlocaties, apparaatskosten en kennisactiviteiten. In het Directeurenoverleg Bodem en het Bestuurlijk Overleg Bodem wordt verder gewerkt aan afspraken voor de periode na 2021.

---

¹ Hierna te noemen de convenantpartijen

1.2 Organisatie uitvoering convenant

De convenantpartijen hebben een gezamenlijke organisatie opgezet die hen ondersteund heeft bij de realiseren van de convenantsafspraken. Elementen van deze organisatie zijn een ambtelijke stuurgroep (de stuurgroep Ondergrond, Bodem en Grondwater), een ambtelijk voorportaal voor deze stuurgroep (het Programmeerteam), een uitvoeringsprogramma en een uitvoeringsteam. Het uitvoeringsteam bestaat uit:

- Een gezamenlijk door de convenantpartijen aangestelde programmamanager.
- Projectleiders uit de kring van de convenantpartners.
- Projectmedewerkers vanuit Rijkswaterstaat/Bodem+.

Geleverde prestaties op de doelen van het convenant zijn prestaties van de convenantpartijen. In meer of mindere mate – variërend per convenantsafpraak – heeft het uitvoeringsteam, dat uitvoering geeft aan het gezamenlijke uitvoeringsprogramma, een bijdrage aan deze prestaties geleverd.

1.3 Doel van de eindevaluatie

Het primaire doel is om te beoordelen in welke mate afspraken uit het convenant Bodem en Ondergrond zijn gerealiseerd. Daarnaast zal ook gekeken worden in welke mate de aanbevelingen uit de tussenrapportage 2018 (MTR) invulling hebben gekregen.

Het secundaire doel is om te bezien hoe de samenwerking tussen de convenantpartijen zich gedurende de convenantsperiode heeft voltrokken en in welke mate dat een bijdrage heeft geleverd aan het realiseren van de convenantsafspraken.

Voor de evaluatie van de doeltreffendheid en doelbereik wordt verder verwezen naar de Beleidsdoorlichting Artikel 13 'Bodem en Ondergrond'. Deze doorlichting van het beleid voor bodem en ondergrond betreft het Beleidsartikel 13 'Bodem en Ondergrond' zoals dat beschreven is in de Rijksbegroting 2019 onderdeel XII Infrastructuur en Waterstaat. De beleidsdoorlichting gaat over de periode 2014 tot en met 2019. Het consortium Decisio, Tynstra Gudde en Sweco heeft, in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, deze beleidsdoorlichting uitgevoerd. Staatssecretaris Van Veldhoven heeft op 22 januari 2021 de resultaten van de beleidsdoorlichting naar de Tweede Kamer gestuurd. Daarin is aangegeven dat "een belangrijk deel van de wettelijke taken op het gebied van bodem en ondergrond is gedecentraliseerd, waarbij de bijbehorende middelen via een decentralisatie-uitkering aan het provincie- en gemeentefonds beschikbaar zijn gesteld. Het beoordelen van de doelmatige besteding van deze middelen is daarmee neergelegd bij de provinciale staten en de gemeenteraden".

1.4 Werkwijze

Dit onderzoek is uitgevoerd door Michiel Gadella (RWS/bodem+ - onderdeel van saneren naar beheren) Berry van 't Wel (RWS/bodem+ - onderdeel duurzaam gebruik en beheer en de eindredactie) en Evelien van der Kuil (TynstraGudde - onderdeel samenwerking).

Ten behoeve van de eindevaluatie zijn diverse activiteiten uitgevoerd:

- Zoals elk jaar is gemonitord hoe het staat met de voortgang rondom de afspraken rondom de aanpak van de spoedlocaties. Deze resultaten worden begin 2021 nog apart gerapporteerd in de Monitoringsrapportage spoedlocaties 2020.
- Er is een 10-tal interviews gehouden; zowel met een aantal vertegenwoordigers van de convenantpartijen die nauw betrokken waren bij de uitvoering van het convenant als met personen (ambtenaren) van buiten de programma-organisatie die wel met het uitvoeringsprogramma hebben samengewerkt.

Doel van deze interviews was om zowel een beeld te krijgen van de mate van realisatie van de 'andere' afspraken (die niet over de aanpak van spoedlocaties gaan) uit het convenant als om een indruk te krijgen hoe de wijze van samenwerking tijdens de convenantsperiode is gewaardeerd.

- Er is een enquête uitgezet bij 15 stuurgroep- en de programmameteamleden met vragen over de samenwerking. In totaal waren er acht respondenten.
- Bij alle (huidige) bevoegde overheden bodem is eveneens een enquête uitgezet met name vragen over het doelbereik van de 'andere' afspraken. Er zijn 34 vragenlijsten ingevuld.
- Op basis van deze informatie is een analyse uitgevoerd en zijn de bevindingen getoetst tijdens een tweetal sessies; één met het uitvoeringsteam en één (de klankbordgroep) met leden van de stuurgroep/programmamateam en uitvoeringsteam. In de klankbordgroep zijn ook de geconstateerde leerpunten getoetst.

Mede om de resultaten van de tussenrapportage te kunnen vergelijken met deze eindevaluatie is voor het rapport over de eindevaluatie aangesloten bij de opzet van die tussenrapportage 2018 (MTR).

1.5 Leeswijzer

In dit rapport wordt achtereenvolgens ingegaan op de convenantsafspraken die te maken hebben met de ontwikkelingen rondom de aanpak van bodemverontreiniging "Van saneren naar beheren", de overige inhoudelijk afspraken uit het convenant "Duurzaam gebruik en beheer" en de op de wijze waarop de samenwerking tussen de convenantpartijen vorm heeft gekregen "Samenwerking".

In bijlage 1 is het dashboards opgenomen waarin systematisch voor alle gemaakte afspraken ingegaan wordt op de stand van zaken. Dat is op twee manieren gebeurd, een tekstuele toelichting en een kleurencode.

Wanneer een artikel groen is gekleurd dan geeft dat aan dat de uitvoering op koers ligt. Wanneer een artikel geheel of gedeeltelijk geel is, dan geeft dat aan dat de uitvoering is opgepakt, maar dat er aandacht nodig is de komende jaren mede gezien de wijzigingen in context. Wanneer een artikel geheel of gedeeltelijk rood is, dan geeft dat aan dat de omstandigheden dusdanig zijn gewijzigd dat de opgave groter is dan gedacht, of aan gewicht heeft gewonnen hetgeen vraagt om nadere afspraken voor na afloop van het convenant.

Tevens zijn in bijlage 3 en overzicht opgenomen van hoe is omgegaan met de aanbevelingen uit de tussenrapportage 2018.

2. Van Saneren naar Beheren

2.1 Afronden saneringsoperatie

In het beleidsdocument bij het convenant is de volgende beleidscontext geschetst die aanleiding is voor de afspraken/doelen die in het convenant Bodem en Ondergrond zijn neergelegd op het terrein van de aanpak van verontreinigde bodems, grondwater en waterbodems:

"Voor een verdere ontwikkeling naar een duurzaam en efficiënt beheer van de bodem en ondergrond, worden de komende jaren de laatste verontreinigingen aangepakt die een onaanvaardbaar risico vormen voor de mens, voor ecologie of vanwege de verspreiding van de verontreiniging. Afronding van deze operatie markeert het einde van een belangrijke fase in ons bodembeleid. De kwaliteit van de bodem en de ondergrond en van het grondwater wordt verder beschermd door preventie van het ontstaan van nieuwe verontreinigingen en door actief beheer en nazorg van resterende verontreinigingen, waarbij deze in toenemende mate gebiedsgericht worden beheerd en waarbij verontreinigingen indien nodig bij ruimtelijke ontwikkelingen worden aangepakt op basis van algemene regels."

Van saneren naar beheren is bedoeld als parafrasering van de overgang naar een nieuwe fase in beleid en regelgeving op het punt van het curatieve deel van de bodemkwaliteitszorg. Het kan echter ten onrechte het beeld oproepen dat er geen maatschappelijke urgentie meer is om bodemverontreiniging aan te pakken. Hierna wordt daarom kort de beweging 'van saneren naar beheren' in de juiste context geplaatst.

Bodemkwaliteitszorg kan worden verdeeld in drie delen:

- het preventieve deel dat is gericht op het voorkomen dat bodemverontreiniging optreedt en het ongedaan maken van nieuwe gevallen van bodemverontreiniging (vanaf 1987),
- het duurzaam beheer dat is gericht op hergebruik van bij werkzaamheden vrijkomende, licht verontreinigde grond en baggerspecie, de beheersing van historische (veroorzaakt voor 1987) niet-spoedeisende gevallen van bodemverontreiniging en de nazorg van complexe saneringen
- het curatieve deel dat bestaat uit de gerichte aanpak van historische spoedeisende gevallen van bodemverontreinigingen en het toezicht op de aanpak van saneringen die een gevolg zijn van maatschappelijke dynamiek. Spoedeisende gevallen van verontreiniging betreft locaties waarbij sprake is van onaanvaardbare risico's en die als zodanig door het bevoegd gezag (41 overheden zijnde 12 provincies en 29 grote steden) conform de Wetbodembescherming (Wbb) zijn beschikt.

Van saneren naar beheren gaat over de beweging die in 2009 is ingezet om alle historische verontreinigingen die vanwege humane, ecologische of verspreidingsrisico's met spoed moeten worden aangepakt te inventariseren, te voorzien van een beschikking in het kader van de saneringsregeling uit de Wbb en aan te pakken dan wel te beheersen, uiterlijk in 2020. Als de spoedeisende locaties onder controle zijn ontstaat een situatie dat het curatieve deel van de bodemkwaliteitszorg de ruimtelijke dynamiek gaat volgen, namelijk dat verontreinigde locaties aangepakt gaan worden op een natuurlijk moment van ontwikkeling. Met een tweetal convenanten (convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties 2009-2015, convenant bodem en ondergrond 2016-2020) is ingezet op de inventarisatie en beschikking van locaties met spoedeisende risico's en op de aanpak van locaties met spoedeisende humane risico's (accent van eerste convenant) en op de aanpak van locaties met spoedeisende ecologische en verspreidingsrisico's (accent van tweede convenant). Met de twee convenanten wordt toegewerkt naar een afronding van de bodemsaneringsopgave die vanaf 1980 in Lekkerkerk heeft geresulteerd in tienduizenden gesaneerde locaties. Bij veel van die locaties was sprake van samenloop van de sanering met de ontwikkeling van de locatie. Dat zal bij de herontwikkeling van bedrijventerreinen naar woningbouwlocaties in de toekomst niet anders zijn, saneren blijft nodig maar zal slechts sporadisch aan de orde zijn zonder dat er samenloop is met een ontwikkeling van de locatie. In het kader van de

Omgevingswet is voorzien in een regeling voor toevalsvondsten, zijnde situaties waar verontreiniging aan het licht komt en beheersing van de risico's op korte termijn gevraagd wordt. De afhandeling van spoedlocaties onder het regime van de saneringsregeling van de Wbb is geregeld via het overgangsrecht bij de Omgevingswet.

In dit licht moet de beweging van 'saneren naar beheren' dus worden geplaatst, het gaat om het aanpakken van locaties met onaanvaardbare risico's ongeacht of er op die locatie sprake is van een ontwikkeling. In het convenant bodem en ondergrond zijn daarover afspraken gemaakt in artikel 4 t/m 10 en zijn middelen in de vorm van een decentralisatie uitkering bodem beschikbaar gesteld aan de bevoegde gezagen Wbb.

De focus die door het convenant bodem en ondergrond bestuurlijk is gelegd bij het aanpakken van spoedlocaties heeft zijn uitwerking niet gemist. Er is door alle 41 overheden veel voortgang geboekt bij de spoedlocaties. In tabel 1 zijn de 1383 spoedlocaties opgenomen die bij aanvang van het convenant bodem en ondergrond waren geïdentificeerd. Van die locaties is aan het einde van het convenant 49% afgehandeld, 44 % in uitvoering en 7% van de locaties moet nog in uitvoering worden gebracht.

Tabel 1: Status van aanpak van spoedlocaties die bij aanvang van het convenant waren geïdentificeerd.

Jaar	Niet gestart	In uitvoering	Afgehandeld	Totaal
2015	591 (43 %)	792 (57 %)	0 (0 %)	1383 (100 %)
2020	100 (7 %)	604 (44 %)	679 (49 %)	1383 (100 %)

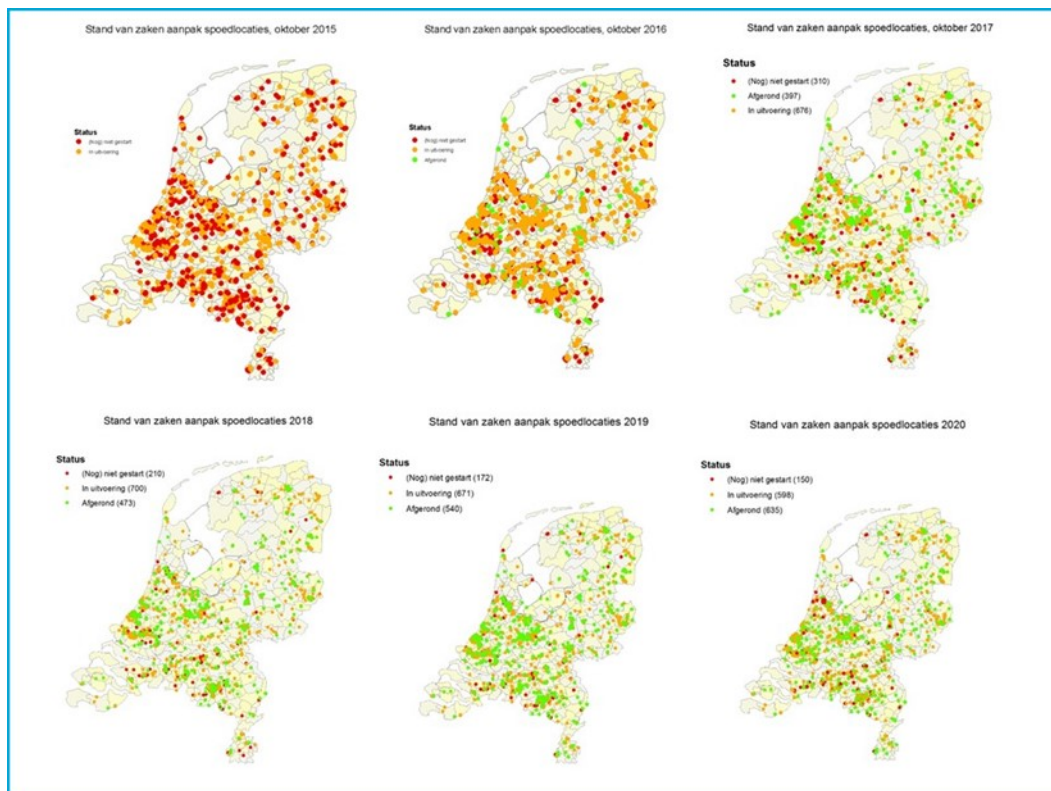
Er kan aldus gesproken worden van een succesvolle aanpak van de spoedlocaties als gevolg van de bestuurlijke afspraken tussen de verschillende overheidslagen. Er is wel een beperkte groep van 100 locaties die nog niet zijn gestart. Voor het nog niet gestart zijn van de sanering op die locaties zijn veelal specifieke redenen. Vaak gaat het om locaties met een grote verspreiding van de verontreiniging in het grondwater in combinatie met een eigenaar die zich verzet tegen de wijze van aanpak van de locatie en de financiering daarvan. Voor deze locaties geldt het principe van de lange adem en zoeken naar mogelijkheden om de aanpak vlot te trekken. De aanpak van deze locaties onder de saneringsregeling van de Wbb is juridisch geborgd via het overgangsrecht voor spoedlocaties dat is opgenomen in de Omgevingswet. Bevoegde gezagen wordt aangeraden de focus op deze locaties te houden, temeer de kennis en ervaring met aanpak overeenkomstig de Wbb met de komst van de Omgevingswet op termijn zal verdwijnen.

Daarnaast zijn gedurende de uitvoering van het convenant door nadere inventarisatie en door nader onderzoek bij locaties die worden herontwikkeld jaarlijks een beperkt aantal spoedlocaties aanvullend geïdentificeerd. In de eerste jaren van het convenant waren dat circa 75 locaties per jaar. De laatste jaren gaat om circa 30 locaties per jaar. De bevoegde gezagen Wbb hebben deze locaties zoveel mogelijk in lijn met de convenantsafspraken aangepakt. Uit tabel 2 volgt dat ook voor deze locaties goede vorderingen zijn gemaakt. De Omgevingswet treedt per 1 januari 2022 in werking. Locaties die voor die tijd via een beschikking als spoedlocatie zijn aangemerkt vallen onder het overgangsrecht en blijven vallen onder de huidige saneringsregels van de Wbb.

Tabel 2: Status van aanpak van spoedlocaties die na aanvang van het convenant zijn geïdentificeerd.

Jaar	Niet gestart	In uitvoering	Afgehandeld	Totaal
2016 t/m 2020	64 (27 %)	66 (28 %)	106 (45 %)	236 (100 %)

In figuur 1 zijn de spoedlocaties die bij aanvang van het convenant waren geïdentificeerd op een kaart in Nederland weergegeven. Dat illustreert de voortgang van de aanpak door het hele land. De cijfers over de voortgang van de aanpak van de spoedeisende locaties zijn afkomstig van de monitoringscijfers die jaarlijks door het uitvoeringsprogramma van het bodemconvenant zijn gepubliceerd. Voor nadere en verdiepende duiding wordt naar die monitoringsrapportages verwezen (<https://www.bodemplus.nl/onderwerpen/bodem-ondergrond/bodemconvenant/monitoring/>).

Figuur 1: Verdeling en voortgang spoedlocaties over Nederland

Het gekozen construct van bestuurlijke afspraken met concrete doelen en een decentrale besteding en verantwoording van middelen heeft bij de aanpak van de spoedlocaties dus goed gewerkt. De monitoring van de voortgang van de concrete doelen stimuleert die voortgang ook en geeft aan alle partijen comfort dat toegewerkt wordt naar een gezamenlijk doel. Als aanbeveling naar de toekomst kan worden aangegeven dat decentralisatie van de middelen voor de aanpak is gebaat bij een opgave waarbij alle partijen hetzelfde concrete doel voor ogen hebben en elkaar over de voortgang informeren.

Na afloop van het convenant zijn de bevoegde overheden nog niet klaar met alle spoedlocaties. Een flink aantal locaties is in uitvoering. Veelal is de bron van de verontreiniging op die locaties aangepakt en wordt toegewerkt naar een stabiele situatie in de zin dat de verspreiding richting het grondwater naar aanvaardbare proporties (stabiele eindsituatie) wordt teruggebracht. Deze locaties blijven inzet vragen ook na 2020.

2.2 Resterende en nieuwe opgaven

Naast de spoedlocaties en de locaties die bij gelegenheid van ontwikkeling worden aangepakt is er een aantal resterende en nieuwe opgaven op het gebied van de (historische) bodemverontreinigingen. Een paar van die opgaven zijn gekoppeld aan locaties (nazorg en waterbodems), maar de resterende opgaven zitten vooral in gebiedsopgaven (diffuus lood, (stedelijk) grondwaterbeheer / oranje locaties en nieuwe en opkomende stoffen).

Nazorglocaties

De kosten voor nazorg van reeds gesaneerde locaties zijn hoog en die kosten willen de convenantpartijen afbouwen waar dat milieuhygiënisch verantwoord is. In de periode 2016-2020 zijn door de bevoegde overheden de locaties waar sprake is van nazorg opnieuw bekeken, met ondersteuning van het uitvoeringsprogramma en een Community of practice. Daar waar dat verantwoord is zijn nazorgmaatregelen versoepeld. Denk daarbij onder andere aan het extensiveren van monitoringsverplichtingen als eerdere cijfers een congruent beeld geven van de effectiviteit van de saneringsmaatregelen. Voor een aantal locaties blijft nazorg geboden om de verontreiniging onder controle te houden, voor die nazorg blijft financiële inzet noodzakelijk.

Waterbodems – C-lijst locaties

De zogenaamde locaties op de C-lijst betreft locaties die moeten worden aangepakt vanuit de Waterwet. Door de waterschappen is in beeld gebracht welke locaties dat zijn en welke kosten met de aanpak van deze locaties zijn gemoeid. Die kosten waren groter dan het beschikbare budget dat in 2018 bij de extra verdeling kon worden gereserveerd voor deze opgave. Voor de financiering van het aanpakken van de laatste paar waterbodems moeten derhalve nadere afspraken worden gemaakt.

Diffuus lood

Door nadere informatie over gezondheidsrisico's die gedurende de looptijd van het convenant beschikbaar is gekomen is vaker, en bij lagere loodgehalten in de bodem sprake van potentiële gezondheidsrisico's voor met name jonge kinderen als gevolg van de blootstelling aan deze loodhoudende bodems. De bevoegde gezagen hebben hiervoor een maatwerk aanpak per gebied ontwikkeld die bestaat uit inventarisatie van de bodemkwaliteit op de meest gevoelige locaties voor kleine kinderen (kinderspeelplaatsen en de direct woonomgeving) en uitvaardiging van gebruiksadviezen en waar nodig gerichte sanering van loodhoudende bodems. Bij de maatwerk aanpak is ingezet op het communiceren over de risico's van blootstelling van kleine kinderen en het daaraan koppelen van gebruiksadviezen op het punt van handen wassen en inrichten van tuinen. Nader onderzoek heeft echter uitgewezen dat de opvolging van die gebruiksadviezen minder groot is dan verondersteld. Dat leidt mogelijk in de toekomst tot een intensievere aanpak om gezondheidsrisico's van kleine kinderen te beperken. De aanpak van maatwerk per gebied past goed bij de meer integrale benadering van de leefomgeving die de Omgevingswet voorstaat. Ook voor deze bodemkwaliteitszorg opgave zijn na 2020 middelen nodig.

(Stedelijk) grondwaterbeheer, relatie met de KRW/GWR

Het convenant Bodem en ondergrond stond in het teken van het aanpakken van de spoedlocaties waarbij sprake was van onaanvaardbare risico's voor verspreiding van de verontreiniging, hetzij door een te grote omvang (meer dan 6000 m³ vervuild grondwater en meer dan 1000 m³ toename/jaar), hetzij door bedreiging van kwetsbare objecten als drinkwaterwingebieden en natura2000 gebieden. Die aanpak is succesvol en loopt voor verschillende locaties ook na afloop van het convenant door.

Dat betekent niet dat er daarnaast geen locaties zijn waarbij er sprake is van verspreiding van verontreiniging naar het grondwaterkwaliteit in een kleinere omvang. Voor deze niet-spoedlocaties wordt voor de aanpak van de locatie gewacht op een natuurlijk moment. Daarin zit geen verschil tussen de situatie onder de Wbb en onder de Omgevingswet.

Door het wegvallen van het Wbb saneringsinstrumentarium met de komst van de Omgevingswet wordt de aanpak op een natuurlijk moment van niet-spoedlocaties met grondwaterverontreiniging vanuit de KRW/GWR geadresseerd met een bepalende rol voor de provincies i.s.m. de betrokken gemeenten en waterschappen. Voor eigenaren van locaties met een niet-spoedeisende verontreiniging die zich verspreid naar het grondwater is het belangrijk om duidelijkheid te hebben omtrent de randvoorwaarden die gelden bij ontwikkeling van hun locatie. Moet daarbij de grondwaterverontreiniging worden aangepakt en tot welk

niveau en voor wiens rekening. De KRW vereist om inbreng van stoffen in het grondwater te voorkomen en te beperken. Dit betekent dat betrokken overheden (provincie, gemeente en waterschap) en betrokken bedrijven samen moeten werken en invulling moeten geven aan het (stedelijk) grondwaterbeheer. Het instrumentarium uit de Omgevingswet is hiervoor passend. Er wordt voor de praktijk in de regio vanuit partijen aan een handreiking en risicotoolbox grondwater gewerkt. De eventuele wens tot aanpak van grondwaterverontreiniging (oranje locaties) volgt uit de gezamenlijk geformuleerde ambities ten aanzien van grondwaterkwaliteit in een gebied. Oude stortplaatsen die mogelijk op termijn een bedreiging vormen voor het grondwater moeten daarbij worden betrokken.

De Omgevingswet is een jaar uitgesteld. Aanbevolen wordt om dat uitstel te benutten om het gesprek en de samenwerking tussen betrokken overheden en eigenaren van locaties op dit punt te voeren en zo extra duidelijkheid te verschaffen over de opgaven die er op het punt van verbeteren grondwaterkwaliteit zijn en de mogelijkheden voor financiering daarvan.

Nieuwe stoffen

Bij het afsluiten van het convenant zijn afspraken gemaakt om de kennisachterstand op het gebied van nieuwe stoffen in te lopen. Daarvoor is voldoende aandacht besteed in het kennisproject van het uitvoeringsprogramma van het convenant. Gedurende de looptijd van het convenant is echter gebleken dat PFAS diffuus verspreid in de Nederlandse bodem aanwezig is. Dat heeft gezorgd voor stagnatie in veel uitvoeringsprojecten van overheden en bedrijven. In 2019 is een handelingskader vastgesteld voor het omgaan met PFAS verontreinigingen met het oog op het opheffen van deze stagnatie en bescherming van mens en milieu. Dit handelingskader is op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten vervolgens tweemaal geactualiseerd, in december 2019 en juli 2020. Er wordt toegewerkt naar een definitief handelingskader, dat de basis vormt voor wettelijke normering, en een algemene methodiek voor de omgang met nieuwe opkomende stoffen. Daarnaast wordt gewerkt aan meer inzicht op het gebied van aandachtlocaties met verhoogde concentraties PFAS, zijnde locaties waar gezien het historische bodemgebruik (gebruik brandblusschuim, gebruik PFAS in productieprocessen) en huidig gebruik (contactmogelijkheden, beïnvloeding grondwater) mogelijk sprake is van verhoogde risico's. De aanwezigheid van PFAS in het bodem en watersysteem vraagt doorlopende inzet van decentrale overheden op het gebied van bodemkwaliteitszorg. In alle drie de onderdelen van bodemkwaliteitszorg: in preventieve zin door de uitstoot van bedrijven via aanscherping van vergunningen te reduceren, in de zin van beheer door het aanpassen van instrumenten voor het bodembeheer, denk aan bodemkwaliteitskaarten en eventueel lokaal beleid en in curatieve zin door nader onderzoek en mogelijk sanering van aandachtlocaties. Bij het maken van afspraken over financiering van bodemkwaliteitszorg moet ook voor deze opgave aandacht zijn.

2.3. Overdracht taken en voorbereiding op de Omgevingswet

Onder de Omgevingswet worden de gemeenten de bevoegd gezag voor bodemverontreiniging. Gemeenten hebben al een aantal taken op het gebied van de bodemkwaliteitszorg (bijvoorbeeld bij het toepassen van grond en baggerspecie). Dit past in de systematiek van de stelselwijziging Omgevingswet waarbij de gemeenten de primaire zorg voor de fysieke leefomgeving hebben. De zorg voor de grondwaterkwaliteit is aan de provincies toebedeeld. Gemeenten zijn zich samen met provincies aan de voorbereiden op de situatie onder de Omgevingswet onder de noemer 'warme overdracht'. Belangrijke randvoorwaarde bij de voorbereiding van gemeenten op de nieuwe taken is ook zicht op de omvang van middelen die daarvoor door het Rijk beschikbaar worden gesteld.

Samenvattend kan op het punt van 'saneren naar beheren' de conclusie worden getrokken dat de doelen van het convenant scherp waren geformuleerd en ook zijn gehaald, waarbij de duidelijkheid van de doelen en de monitoring van de voortgang hebben bij gedragen aan het behaalde resultaat. Dat betekent niet dat we klaar zijn met de opgaven op het gebied van bodemkwaliteitszorg. Er zijn doorlopende opgaven en

opgaven die opkomen. Aanbevolen wordt om in de toekomst ook scherpe doelen over de aanpak van die opgaven bestuurlijk af te spreken met een daarbij passende financieringsvorm en monitoring van de voortgang. Het succes van het convenant op het punt van de aanpak van spoedlocaties verdient navolging.

2.4 Conclusies en aanbevelingen

De overall conclusie is dat de convenantpartijen een forse prestatie hebben geleverd bij het in uitvoering krijgen van saneringen, het beheersen van de risico's en afhandelen van de locaties met onaanvaardbare risico's. De doelen van het convenant met betrekking tot de geïdentificeerde locaties met onaanvaardbare risico's zijn daarmee goeddeels behaald.

Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat een substantieel deel van de locaties (598 van de 1383 locaties die bekend waren bij aanvang convenant en 66 aanvullend geïdentificeerde locaties) in uitvoering is in 2020, maar dat de definitieve beheersing van de risico's en afhandeling van de locaties zal worden gefinaliseerd na 2020 (of zelfs eeuwigdurend is).

Ook op het gebied van nazorg van gesaneerde locaties, gebiedsgericht grondwaterbeheer en waterbodems hebben verschillende overheden een opgave die na 2020 doorloopt en waarvoor middelen nodig zijn. De mate van doorwerking van de Kader Richtlijn Water in de resterende beheeropgave van bodemverontreinigingen met een verspreiding van verontreinigingen in het grondwater is hierin een punt van aandacht.

Uit de monitoringscijfers blijkt dat als gevolg van de grotere gezondheidsrisico's van loodverontreinigingen de opgave voor diffuus lood omvangrijker is dan gedacht en in een aantal gevallen mogelijk een tot substantiële financiële inzet. Voor de bevoegde overheden betekent dit dat zij op deze onderwerpen een opgave hebben die ook na 2020 resteert.

Aan de convenantpartijen wordt aanbevolen om afspraken te maken over de doorlopende opgaven op het gebied van bodemkwaliteitszorg en bij het ter beschikking stellen van financiële middelen ook rekening te houden met de veranderingen in bevoegdheden op het punt van bodemkwaliteit onder de Omgevingswet. Aanbevolen wordt om daarvoor de kosteninventarisatie uit 2018 te actualiseren met de gegevens van de uitvraag in 2020 en in overleg met de bevoegde overheden nader onderzoek te doen naar de benodigde financiële middelen voor de opgaven op het gebied van bodemkwaliteitszorg.

Aanbevolen wordt om de monitoring zoals deze de afgelopen 5 jaar heeft plaats gevonden in 2021 voort te zetten in zijn huidige opzet en de uitvoering daarvan (verzorgen uitvraag en aggregeren van gegevens) onder te brengen bij Bodem+.

3. Beschermen en benutten

In de overwegingen bij het convenant Bodem en Ondergrond hebben de convenantpartijen opgenomen dat zij zich ervan bewust zijn dat de bodem en ondergrond een steeds belangrijkere bijdrage leveren aan het realiseren van maatschappelijke doelen (de energievoorziening, de drinkwatervoorziening, grondwaterreserves, landbouw, cultuurhistorie, natuur en klimaatmitigatie en adaptatie). Zij hebben zich voorgenomen, op een innovatieve manier, deze bijdrage zo groot mogelijk maken, waarbij rekening gehouden wordt met de natuurlijke kwaliteiten van het bodem- en watersysteem en de (beoogde) boven- en ondergrondse functies. Partijen willen zich inzetten voor een verdere ontwikkeling naar een duurzaam en efficiënt beheer en gebruik van de bodem en ondergrond .”

Deze ontwikkeling is samengevat onder de noemer 'beschermen en benutten'. Deze ontwikkeling bestaat uit een aantal met elkaar verweven transitie of bewegingen: van centraal naar decentraal beleid, van sectoraal naar integraal en van 2D ordening naar 3D ordening.

Om deze transitie mogelijk te maken is in het convenant tevens een aantal afspraken gemaakt over onderzoek naar juridisch en financieel instrumentarium om die transitie te ondersteunen. Deze afspraken zijn vastgelegd in artikel 3 van het convenant.

Ten tijde van het opstellen van het convenant was al duidelijk dat het gros van de bodemregelgeving opgenomen zou gaan worden in de Omgevingswet. Een wet die de integrale benadering van de fysieke leefomgeving faciliteert en de verantwoordelijkheid voor die leefomgeving zo decentraal mogelijk legt. In zoverre ondersteunt deze stelselherziening de genoemde transitie.

Daarnaast hebben de convenantpartijen zich ook gerealiseerd dat voor het bereiken van een duurzaam en efficiënt beheer en gebruik van bodem en ondergrond maar ook voor een goede aanpak van bodemverontreinigingen, er meer randvoorwaarden zijn. Zij hebben daarom ook afspraken gemaakt over het behoud en de verdere ontwikkeling van kennis over de bodem en ondergrond alsmede de bereidheid deze kennis met elkaar te delen en over een goed georganiseerd informatiebeheer.

De afspraken uit het convenant die te maken hebben met 'beschermen en benutten' worden ook wel de 'kwalitatieve' afspraken genoemd. Het zijn veelal inspanningsverplichtingen en procesafspraken. Daardoor is de evaluatie ook grotendeels kwalitatief en maar beperkt kwantitatief van aard.

In de drie onderstaande paragrafen zal ingegaan worden op de mate waarin bovengenoemde (sets van) afspraken gerealiseerd zijn. Daarbij wordt gebruik gemaakt van zowel:

- het dashboard, het overzicht van de stand van zaken bij de uitvoering van de convenantsafspraken (zie bijlage 1),
- de gehouden interviews,
- de resultaten van de enquête die is uitgezet bij de huidige bevoegde overheden bodem.

Bij de resultaten van de enquête is een paar algemene opmerkingen te maken: er zijn 34 reacties op de enquête gekomen. Dat is een relatief hoog percentage van de huidige 41 bevoegde overheden.

Gemiddeld wordt geoordeeld dat de ambities in voldoende mate gerealiseerd zijn.

Over het algemeen wordt er vanuit de provincies gemiddeld positiever geoordeeld over de mate waarin afspraken gerealiseerd zijn dan door de gemeenten. Vanuit de gemeenten wordt er in enkele (uitzonderings)gevallen ook extreem negatief geoordeeld. Dat geeft een wat overtrokken beeld als naar de spreiding van de waardering wordt gekeken. Bij de toelichtingen bij de cijfers valt op sommige gemeenten aangeven minder op de hoogte te zijn over de uitvoering van de afspraken. Mogelijk zegt dit meer over de communicatie met de achterban dan over de mate waarin de afspraken zijn gerealiseerd.

Er is de enquête is ook een aantal vragen gesteld die meer over samenwerken gaan.

Op de vraag over hoe men de samenwerking met de convenantpartijen gewaardeerd heeft is gemiddeld en 6,5 gegeven. De werkzaamheden van het uitvoeringsteam ontvingen gemiddeld een 7,0 en uit de enquête komt een 6,9 voor de inschatting voor de eigen organisaties als het gaat om 'werken in de geest van het convenant'.

3.1. De transitie

In artikel 2 van het convenant hebben partijen daarover enkele afspraken vastgelegd over het belang van een duurzaam en efficiënt beheer en gebruik van bodem en ondergrond en over het invullen daarvan in de praktijk.

Tijdens de convenantsperiode hebben zich een aantal maatschappelijke ontwikkelingen voorgedaan die het belang van een duurzaam gebruik en beheer van de bodem en ondergrond nog verder onderstreep hebben. Het besef van de ernst van de klimaatcrisis is fors toegenomen evenals de bereidheid om daar wat aan te doen. Dat geldt ook voor de notie dat de bodem en ondergrond daar een belangrijke rol bij kunnen spelen. Via het Klimaatakkoord van Parijs, het Nederlandse klimaatakkoord en de regionale energiestrategieën zijn de potenties van de bodem en ondergrond voor de energiewinning en warmte/koude opslag nog pregnanter geworden. Maar ook gevolgen van de gaswinning hebben veel aandacht gekregen. De klimaatverandering heeft waarschijnlijk ook invloed op het droge zomers van de laatste jaren gehad, met z'n consequenties voor de grondwaterstand. De omvang van de bodemdaling en de gevolgen daarvan in zowel stedelijk gebied (met z'n funderingsproblematiek / houtrot) als in het landelijk gebied staan nu ook veel explicieter op de maatschappelijke agenda dan vijf jaar geleden. Deze wijzigingen in de maatschappelijke context hebben gemaakt dat de transitie-afspraken aan urgentie hebben gewonnen.

Daarbij zal ook een rol gespeeld hebben dat ook kwesties rondom de bodemkwaliteit de laatste jaren weer veel meer publieke en politieke aandacht hebben gekregen, zoals bij PFAS, Stikstof, verondiepen plassen, ed.

Uit zowel de interviews als de enquête rijst een breed gedragen beeld op dat het belang van een duurzaam beheer en gebruik van bodem en ondergrond nu veel meer onderschreven wordt dan bij het begin van de convenantsperiode. Het bewustzijn is toegenomen, zowel binnen als buiten de bodemsector. Er zijn in de afgelopen periode ook tal van stappen vooruit gezet. Op lokaal en regionaal niveau is in allerlei leefomgevingsvisies en – plannen, bodem en ondergrond als een integraal onderdeel opgenomen. Uit het dashboard (zie bijlage 1) blijkt dat partijen het belang van bodem en ondergrond onderschrijven betrekken bij aanpassing van ruimtelijke plannen. Belang wordt nu ambtelijk en bestuurlijk onderschreven. De droge zomers hebben belang bodem, ondergrond en grondwater definitief bij bestuurders op de agenda gezet. Vanuit de VNG wordt onderstreept dat men meer belang hecht aan "woord en daad", zoals je dat bij gemeenten o.a. ziet bij de uitvoering van de energietransitie. Provincies integreren het 3D denken in de Provinciale omgevingsvisies, hetzij in een aparte paragraaf, hetzij als basis geordend naar het bodem-watersysteem. Ook steeds meer gemeenten betrekken de ondergrond bij omgevingsvisies. Daarbij is de samenwerking met belanghebbenden een vanzelfsprekend aandachtspunt al vroeg in het planproces. Doorvertaling van deze visies naar programma's vraagt nog wel aandacht de komende jaren.

Dus niet alleen méér aandacht voor bodem en ondergrond maar ook meer in samenhang met andere ontwikkelingen in het fysieke domein. Ook de klimaatdeskundigen, de specialisten op het gebied van ruimtelijke ordening en al die andere disciplines herkennen het belang van de bodem en ondergrond steeds meer.

Vanuit het uitvoeringsteam is er zowel gewerkt aan een aantal producten ter ondersteuning van regionale projecten en is er geïnvesteerd in netwerkvorming om kennis te delen en om de transitie verder te

stimuleren. In dat kader zijn er voor en vanuit elke overheidslaag (Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen) transitie-managers aangesteld en is samen met Drift een "Transitie agenda voor Bodem & Ondergrond" opgesteld .

De afspraken uit het convenant zijn niet dusdanig geformuleerd dat met een eenduidige indicator vastgesteld kan worden in welke mate de ambities op dit punt gerealiseerd zijn. Daarom is zowel in de interviews als in de enquêtes gevraagd om daar, hoe subjectief ook, een cijfer aan te verbinden. Veel respondenten gaven aan dat moeilijk te vinden omdat ze het ook moeilijk vonden om te onderkennen, c.q. objectief vast te stellen, wat het ambitieniveau nu precies was. De waardering is uitgekomen op een ruime 6. Met een aanzienlijke spreiding. Bijna de helft van de respondenten gaf een 7 als waardering.

Ter nuancering is regelmatig naar voren gebracht dat transities nu eenmaal langdurige processen zijn. Het tempo van maatschappelijke ontwikkelingen laat zich niet versnellen vanuit het beleidsveld bodem en ondergrond.

3.2. Juridisch en financieel instrumentarium

In de artikelen 3 en 12 van het convenant zijn afspraken vastgelegd over onderzoek naar de geschiktheid van het huidige instrumentarium voor een duurzaam en efficiënt gebruik van de ondergrond en over de voorbereiding op de Omgevingswet.

Financieel instrumentarium

Er is onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om 'baathouders' te betrekken bij de financiering van ontwikkelingen in de ondergrond. In dat kader is onder andere in samenwerking met Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) en Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) onderzoek gedaan naar meervoudige financiering, bijvoorbeeld een slimme financiering voor de afbouw van de nazorglasten van IBC-locaties. Er is samen met Platform 31 een praktijkprogramma meervoudig investeren ontwikkeld waarin Borging – Verbreding – Toepassing – Verdieping van het gedachtengoed centraal staat.

De waardering, zoals die uit de enquête naar voren komt, over de mate waarin de ambitie van artikel 3 is waargemaakt, is uitgedrukt in het cijfer 5,5. Ongeveer de helft van de respondenten heeft de waardering met een 6 of 7 uitgedrukt. Mogelijk is er met de producten die op dit vlak zijn ontwikkeld te weinig aan de weg getimmerd.

Bijzonder aandachtspunt betreft de financiële middelen na 2020. In de wereld van bodem- en ondergrond gaat relatief veel overheidsgeld om c.q. is veel overheidsgeld nodig. In zowel het vorige als het huidige convenant zijn afspraken over de omvang en de verdeling van Rijksmiddelen voor de beide convenantsperiodes opgenomen. Dat heeft beide keren tot duidelijkheid en rust geleid. Voor het 'tussenjaar 2021' zijn die afspraken ondertussen ook gemaakt. Voor na 2021 nog niet. In het licht van ervaringen met eerdere decentralisatie- operaties en van onzekerheid over aard en omvang van nieuwe bodemtaken die de "nu nog niet bevoegd gezag gemeenten" moeten gaan oppakken, leidt dat tot veel onzekerheid.

Juridisch instrumentarium

In artikel 12 zijn afspraken over de Omgevingswet (waarin het gros van de bodemregeling opgaat) en over de daarmee samenhangende overdracht van taken en verantwoordelijkheden. De overdracht van taken naar de nu nog niet-bevoegd gezag gemeenten is daarbij het belangrijkste.

De inwerkingtreding van de Omgevingswet is meerdere keren naar achter verschoven in de tijd. Dat was en is niet bevorderlijk voor een soepel verlopende overdracht van taken en bevoegdheden. De regie voor de overdracht is neergelegd bij de provincies. Deze geven daar nu ieder op hun eigen wijze en in hun eigen tempo invulling aan. De feitelijke overdracht zal plaatsvinden op het moment dat de Omgevingswet in werking treedt, dat is voorzien op 1 januari 2022.

De aanvulling van de Omgevingswet met de bodemregelgeving heeft zich buiten het kader van het uitvoeringsprogramma afgespeeld.

Bij artikel 12 (de Omgevingswet) is de waardering een fractie hoger met een gemiddelde van 5,9. Ook hier is de spreiding groot. Hierbij is wel aan te tekenen dat de kleinere gemeenten die straks nieuwe bodemtaken krijgen niet deel hebben genomen aan deze enquête. Dit proces van de overdracht van taken zal in 2021 verder gaan.

3.3. Kennis en informatiebeheer

Afspraken over kennis en informatiebeheer zijn respectievelijk vastgelegd in de artikelen 13 en 14 van het convenant.

Kennis

Samengevat hadden de afspraken over kennis betrekking op het opstellen van een kennisagenda (rekening houdend met de maatschappelijke opgaven), het laten ontwikkelen van kennis en er aan bijdragen dat bestaande en nieuw verkregen kennis en competenties in de praktijk worden behouden en gedeeld. Doelgroep: met name de overheden. Hiervoor was binnen de convenantsperiode 10 miljoen euro beschikbaar voor.

Binnen het kennisspoor is een kennisagenda opgesteld die elke twee jaar is geactualiseerd, er zijn samen met publieke en private partijen 300 kennisproducten ontwikkeld en 30 kennisnetwerken ondersteund. Veel kennis en ervaring is beschikbaar maar moet nog wel op de juiste plek terecht komen. Ook bij de niet rechtstreekse gemeenten.

De convenantpartijen vinden het belangrijk dat na het huidige convenant er verder gewerkt wordt aan kennis, dat er geen gat valt. In het kader van de afspraken over het 'overbruggingsjaar' 2021, is 2 miljoen aan rijksmiddelen gereserveerd voor versterking van de kennispositie van de decentrale overheden en voor de ondersteuning van een beperkt aantal al lopende kennisprojecten en netwerken.

De waardering, zoals die uit de enquête naar voren komt, over de mate waarin de ambitie van de afspraken over kennis zijn gehaald, is uitgedrukt in het cijfer 6,5. Maar kent een grote spreiding. Veel positieve reacties dat er landelijk veel kennisprojecten zijn uitgevoerd en veel kennis is ontwikkeld binnen een groot aantal (regionale)netwerken. Minder positieve reacties op de doorwerking naar de werkvloer en naar de uitvoeringspraktijk. Bij de geïnterviewden was de waardering overigens een vol punt hoger. Wellicht ook omdat zij meer zicht hebben gehad op wat er gebeurd is.

Door de werkgroep kennis is in november 2020 de notitie "Van Kennis kun je Leren" uitgebracht met daarin de belangrijkste leerpunten op de terreinen kenniscyclus, kennisprogrammering en netwerken. Er is gebruik gemaakt van de kenniscyclus met de onderdelen: evaluatie en vraagarticulatie, ontwikkeling, ontsluiting en toepassing. De werkgroep heeft een aantal hoofdlerpunten vastgesteld:

- doorloop de kenniscyclus meerdere keren,
- werk via een kennisprogramma dat flexibel is zodat het aangepast kan worden op maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht,
- hoe meer de eindgebruikers bij alle onderdelen van de kenniscyclus betrokken zijn des te groter de waarde en toepassing van ontwikkelde kennis,
- besteed van het begin af aan structureel aandacht aan kennisdoorwerking.

Bodeminformatiebeheer

De afspraken over bodeminformatiebeheer zijn veelal geformuleerd in termen van inspanningsverplichtingen: "een impuls te geven", "werken actief mee", "te streven naar", etc. Deels kwam

dat voort uit de wens (die nog niet concreet ingevuld was) om samenwerking met de markt te zoeken en deels omdat ten tijde van het opstellen nog niet duidelijk was hoe het onderwerp informatievoorziening ingevuld zou gaan worden bij de stelselherziening waar de Omgevingswet een dominante plek heeft.

De afspraken over bodeminformatiebeheer scoren minder in de enquête. Daar is een gemiddeld cijfer van 5,6 gegeven voor de mate waarin de ambities zijn gerealiseerd. Op lokaal en regionaal is er van alles gebeurd op het terrein van verbetering van de informatievoorziening. Dat is ook nodig gezien de geplande inwerkingtreding van de Omgevingswet. Op landelijk niveau is het project BodemInformatie Delen tussen Overheden en Netbeheerders (BIDON) echter niet succesvol geweest. Er is geen consensus bereikt over het delen en hergebruiken van milieu hygiënische bodemgegevens. In het kader van de Basisregistratie Ondergrond (BRO) zijn wel stappen vooruit gezet maar er loopt nog een onderzoek voor het opnemen van milieu hygiënisch bodemdata. Om naar te toekomst meer richting te geven aan de ontwikkelingen op het terrein van het informatiebeheer is een Visie en Roadmap Bodeminformatiebeheer opgesteld. De doorwerking daarvan is nog onvoldoende. De werkzaamheden van het Netwerkoverleg Bodeminformatiebeheer worden aan het eind van de convenantsperiode overgedragen aan de WEB Taakgroep Bodeminformatiebeheer.

3.4. Conclusies en leerpunten

Het overkoepelend beeld dat oprijst vanuit het dashboard, de interviews en de enquête is dat er veel gerealiseerd is rondom de afspraken die samen zijn te vatten onder de titel 'beschermen en benutten'. Tevens dat de betrokken partijen de mate waarin de ambities zijn gerealiseerd als voldoende dan wel ruim voldoende bestempelen. Het belang van bodem en ondergrond wordt zowel ambtelijk als bestuurlijk onderschreven en partijen betrekken bij aanpassing van ruimtelijke plannen het bodemsysteem. Het is echter ook wel een wat diffuus beeld.

In de eerste plaats valt te constateren dat veel van deze afspraken een inspanningsverplichting en/of een procesafpraak bevatten en niet altijd even concreet zijn. Er kunnen natuurlijk ten tijde van het opstellen van het convenant goede redenen geweest zijn om dit soort afspraken te maken. Er zijn wat dat betreft legio opties: partijen wisten op dat moment nog niet helemaal precies wisten wat ze wilden bereiken en hoe dat te realiseren, medewerking van derden is nodig om de afspraak te realiseren, een transitie kun je niet sturen, je moet zorgen voor de juiste condities etc., etc.

Dit vroeg dus een meer doelzoekende manier van samenwerken. Het was mogelijk beter geweest als de afspraken al wat concreter waren, maar waar dat echt niet kan is het dan wel belangrijk om tijdens de uitvoeringsfase snel dergelijke afspraken nader te concretiseren, de ontwikkelingen te monitoren en waar nodig tussentijds bij te sturen. In de eerste plaats voor de convenantpartijen om een gedeelde strategie te ontwikkelen over wat men concreet wil realiseren en hoe dat te bereiken. In de tweede plaats omdat het anders lastig is om te monitoren of het ambitieniveau gehaald is. Jammer dat het niet gelukt is om transitiedoelen op te nemen in de jaarlijkse monitoring. Die is nu "beperkt" gebleven tot de afspraken over "van saneren naar beheren".

Zeker bij onderwerpen als de transitie, kennis en informatiebeheer, is er in meer of mindere mate waardering bij betrokkenen over wat er is opgeleverd/gerealiseerd tijdens de convenantsperiode. Tegelijkertijd leeft er sterk de mening dat er nog veel moet gebeuren: we zijn nog niet daar waar we moeten zijn.

Een andere rode draad is dat er waardering is voor het werk dat verricht is door het uitvoeringsteam en voor de ruim 300 (kennis)producten die zijn opgeleverd en voor de communicatie naar direct bij betrokkenen bij het uitvoeringsprogramma. Veel voorkomend leerpunt is dat de doorwerking tot in de haarvaten van de uitvoeringspraktijk beter had gekund. De communicatie / het overleg met diegenen die zich buiten de inner circle van de UP-werk en projectgroepen en de UP-beslisgremia bevinden (de overige

stakeholders), is een verbeterpunt. Er is veel vakkennis en capaciteit nodig om dat op een goede manier te doen.

4. Samenwerken

Dit hoofdstuk bevat een weerslag van het onderzoek, resultaten en constatering en aanbevelingen specifiek voor het aspect samenwerken binnen het convenant. Het doel van dit onderdeel van de evaluatie is om te kijken in welke mate de samenwerking heeft bijgedragen aan de resultaten van het convenant en wat de constatering zijn voor een eventueel vervolg.

De convenantpartijen hebben een gezamenlijke organisatie opgezet die hen ondersteund heeft bij het realiseren van de convenantsafspraken. Elementen van deze organisatie zijn een ambtelijke stuurgroep (de stuurgroep Ondergrond, Bodem en Grondwater), een ambtelijk voorportaal voor deze stuurgroep (het Programmteam), een uitvoeringsprogramma aangestuurd door een uitvoeringsteam. Alle convenantpartijen waren vertegenwoordigd in de verschillende gremia.

Het bedrijfsleven, vertegenwoordigd door VNO/NCW had een apart convenant met IenW inzake dit onderwerp, en speelde ook een rol in de samenwerking. Zij namen ook deel aan de Stuurgroep vergaderingen, met een selectieve inbreng (niet op financiële aspecten) en zijn daarom meegenomen in de interviews en de enquête.

De provincies kennen het BOOG (Bodem OverlegGroep) waarin alle provincies vertegenwoordigd zijn. Op de BOOG-agenda staat altijd de voorbespreking van het Programmteam. De gemeenten kennen het WEB (Werkgroep Bodem), met in het verleden alleen de bevoegd gezag gemeenten. Nu kent men een WEB waar alle gemeenten (dus ook de niet bevoegd gezag gemeenten) deel van uit mogen maken (vooruitlopend op veranderingen als gevolg van de komst van de Omgevingswet). Het Strategisch WEB met een paar gemeenten en Omgevingsdiensten (beperkt aantal deelnemers) fungeert net als BOOG ook als voorportaal voor de Programmteambijeenkomst.

4.1. Onderzoek

De totale oogst van het onderzoek naar de samenwerking middels interviews, de enquête en de werksessies, is geïnterpreteerd naar constatering op hoofdlijnen. Gezien de grootte van de samenwerking (meerdere niveaus en veel mensen) en het beperkte onderzoek zijn de constatering op hoofdlijnen dus niet persé valide voor alle onderdelen van de samenwerking. De bijbehorende aanbevelingen geven richting voor het vervolg van de huidige samenwerking zodat meer recht gedaan wordt aan een optimale invulling van de samenwerking.

De vragen van de enquête en de interviews vinden hun oorsprong in de samenwerkingsscan (zie figuur 2) die verschillende factoren van een succesvolle samenwerking onderscheidt. In dit onderzoek is met name naar het waarom van de samenwerking gekeken, hoe de samenwerking georganiseerd is en hoe we als mensen en organisaties samenwerkten. Het vierde kwadrant over de resultaten van de samenwerking is beschouwd in de voorgaande hoofdstukken.

Figuur 2: Hoofdelementen van een succesvolle samenwerking

4.2. Bevindingen evaluatie

4.2.1. Motivatie: Waarom werken we samen?

Er was een duidelijke reden voor samenwerken. De spoedopgave voor sanering was nog niet voltooid na het eerste convenant en partijen streefden naar een duurzaam gebruik en beheer van bodem en ondergrond. Daarnaast waren er ontwikkelingen voorzien, onder andere de introductie van de Omgevingswet die ervoor zorgden dat taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden tussen partijen zouden gaan veranderen. In de interviews is duidelijk aangegeven dat de opgave die er lag zodanig van aard en omvang was dat dit alleen met de partijen samen kon. Typische uitspraken tijdens de gesprekken waren: "We moesten het samen doen", "We kunnen überhaupt niet zonder de andere partijen de doelen realiseren" en "Op landelijk niveau is afstemming nodig om het in de regio te kunnen realiseren".

De urgentie en de wederzijdse afhankelijkheid voor samenwerken werd door eenieder onderkend. De ambitie en de richtinggevende doelen waren ten dele gedeeld. Voor het spoeddeel van de ambitie zitten hier vele overeenkomsten, voor het andere deel van de ambitie, het voorbereiden op het nieuwe, zijn verschillen geconstateerd. De verschillende partijen zitten hier vanaf aanvang van de samenwerking anders in, ten dele door hun rol en betrokkenheid.

4.2.2 Organisatie: Hoe werken we samen (structuur)?

De governance van de samenwerking bestond uit een ambtelijke stuurgroep die invulling moest geven aan de ambities van het convenant. De ambtelijke stuurgroep werd voorbereid door een programmteam (met meer inhoudelijke mensen). Het resultaat van de sturing van de stuurgroep werd uitgevoerd door het Uitvoeringsprogramma (UP). Het programmteam werd voorgezeten door de programmamanager, die tevens het uitvoeringsteam aanstuurde. De programmamanager was samen met het secretariaat ook aanwezig in de stuurgroep en was daarmee een belangrijke schakel in de samenwerking om de juiste verbindingen te kunnen leggen en benodigde vertaalslagen te maken. In het uitvoeringsteam zaten onder andere de verschillende projectleiders van de doelstellingen uit het convenant, te weten de projectleider Aanpak spoed, de projectleider Transitie (later omgevormd tot transitie managers per partij), de projectleider Kennis en de projectleider Grondwaterbeheer.

De structuur van het (tweede) convenant was gebaseerd op eerste convenant, terwijl het tweede (te evalueren) convenant een andere, bredere opgave en een in de tijd veranderde context had. Er kwamen meer bestuurlijke issues van de ambtelijke stuurgroep op tafel die onvoldoende geadresseerd c.q. opgelost konden worden op ambtelijk niveau. In de laatste anderhalf jaar van het convenant is gebruik gemaakt

van een parallelle bestuurlijke structuur. Bestuurlijke issues (onder andere PFAS-dossier en de bestuurlijke afspraken na 2020) zijn sindsdien besproken in een separaat bestuurlijk overleg en het bijhorende directeurenoverleg tussen de overheidspartijen.

De besluitvorming in de stuurgroep was niet optimaal en de koppeling tussen de stuurgroep en het UP (en het uitvoeringsteam) was niet voor eenieder duidelijk en is verschillend gepercipieerd. Het heeft geschuurd in de stuurgroep, met daardoor relatief veel interne aandacht voor het oplossen van de schuring. Een mediation traject heeft geholpen maar niet voldoende. Er bleef spanning tussen de verschillende samenwerkingspartners. Onder andere hierdoor miste scherpe sturing richting het UP. Het UP heeft met de (beperkte) sturing vanuit de stuurgroep invulling gegeven aan de opgaven van het convenant, in het bijzonder voor kennis, de transitie, en de aanpak van spoedlocaties. Een ander punt dat geadresseerd is in dit kader, is het te weinig expliciet maken van de afspraken over samenwerking binnen de stuurgroep. Verder is door sommigen de agendering van de besluitvormende vergaderingen (Programmateam en Stuurgroep) als dusdanig ervaren dat er direct besluitvorming gevraagd werd (met beroep op deadlines), soms zonder goede voorbereiding/voorbereiding. Hierdoor werd het ervaren alsof zaken doorgedrukt werden. Uit het onderzoek is niet duidelijk gebleken dat de schuring voortkwam uit onduidelijkheid in governance of inhoudelijk van aard was. Helder is dat beiden elkaar beïnvloeden.

De betrokkenheid van moederorganisaties is verschillend ingevuld en heeft zich ontwikkeld in de tijd. Er trad een duidelijke ontwikkeling van rollen op bij zowel WEB als VNG gedurende de looptijd van het convenant. In aanvang waren de onderlinge rollen tussen het WEB (uitvoering) en VNG (lobby) niet zo duidelijk en scherp. Daarnaast heeft de vertraging van de Omgevingswet invloed gehad op de organisatie van het WEB. Bij IPO en UvW was meer eenduidigheid in de rol in, ondanks dat de inhoudelijke activiteiten wel veranderden en mee-ontwikkelden in de tijd.

De gelaagdheid van de koepels en hun achterban maakt de samenwerking complexer. Het betrekken van de achterban en uitvoerenden in de regio gebeurde via de convenantssturinglijn van stuurgroep OB&G, PT, UP en dan rechtstreeks met de achterban. De koepelorganisaties zijn hier ten dele voor benut, via het BOOG en het WEB zijn informatie en kaders gedeeld met de grote achterban, waarin niet de gehele achterban aanwezig was. Deze twee gremia werden door de vertegenwoordigers in het programmateam (voorportaal stuurgroep) benut om informatie te delen en te ontvangen.

Kaders waren niet voor iedereen voldoende duidelijk, dit veroorzaakte wantrouwen en discontinuïteit in activiteiten. Met name de onzekerheid over de financiële kaders was een bron van onzekerheid en de aanleiding tot op zekere hoogte van disfunctioneel gedrag. Het betreft strategische én operationele kaders die beide relevant zijn voor de daadwerkelijk uitvoering van het convenant. Als voorbeeld in dit kader is de financiering genoemd van de gemeentelijke transitie manager. Veranderende operationele omstandigheden én onvoldoende operationele helderheid leidden tot een interbellum waarin er voor een half jaar geen transitie manager actief was binnen het proces. Dit is ervaren als niet dienstbaar aan de samenwerking.

4.2.3 Interactie: Hoe werken we samen (cultuur)?

Een gevoel van gelijkwaardigheid was er niet altijd en bij iedereen binnen de stuurgroep. Duidelijk is aangegeven dat men bij de start verschilde van gevoel van gelijkwaardigheid, onder andere door het gevoel dat er te weinig rekening werd gehouden met de verschillende belangen van elkaar. Van sommige partners van de samenwerking is de houding en inzet veranderd in de tijd; van samenwerkingsgericht naar achterdochtig en zakelijk. Het gevoel van (on)gelijkwaardigheid kwam ook naar voor in de discussie over het begrip "eigenaarschap". Betekent "eigenaarschap" dat je grotendeels "alleen" voor uitvoering taken aan de lat staat of dat het de voorkeur heeft om toch samen te werken? De invulling hiervan is verschillend beleefd door de verschillende partners. Verder is een verschillend beeld over het voldoende bespreken van de onderlinge verhoudingen.

Er werd, mede door gebrek aan inzicht, onvoldoende rekening gehouden met de verschillende belangen. Bijvoorbeeld op het gebied van de decentralisatie. Wat betekent dat voor de (toekomstige) rol van het Rijk, de provincies en de gemeenten? Hier is wel over gesproken in de stuurgroep maar dit heeft niet geresulteerd in blijvende openheid en begrip op dit punt.

De complementariteit en verschillen tussen de samenwerkingspartners is op onderdelen verschillend benut. Bijvoorbeeld voor het bepalen van de ambitie en aanpak is het verschil en de complementariteit niet voldoende gewaardeerd en benut. Er bestonden meerdere ambities naast elkaar zonder die aan elkaar te verbinden. Dit is met name op stuurgroepniveau geconstateerd. De aard van het onderzoek is niet zodanig dat een uitspraak kan worden gedaan hoe dit binnen de werkgroep van het UP en de regionale samenwerking was. Het globale beeld uit de interviews was dat in de regio goed is samengewerkt.

De samenwerking was op onderdelen een krachtig team, en op andere onderdelen juist niet. De samenwerking binnen de stuurgroep was goed inzake de spoedopdracht. Dit komt met name vanwege het feit dat het een milieuvraagstuk is dat vrij één-dimensionaal is op te lossen. Voor de andere onderdelen (transitie en kennis) voelde het niet als een krachtige samenwerking in de stuurgroep. Energie in de stuurgroep is met name in de middenfase van de looptijd van het convenant gegaan naar de frictie, naar details en zijn onvoldoende de hoofdlijnen aangegeven.

4.3. Constateringen

De samenwerking scoort gemiddeld een ruime voldoende met een grote spreiding in de beeldvorming. De motivatie voor en de resultaten van de samenwerking worden het hoogst beoordeeld. De spreiding in de score is groter over hoe er werd samengewerkt, zowel in structuur en organisatie als in interactie met elkaar. De samenwerking wordt in de tijd gelijk beoordeeld, behalve voor:

- Gedeelde ambitie, richtinggevende doelen en gevoel van gelijkwaardigheid (verminderd)
- Gevoelde urgentie, uitgesproken belangen (vermeerderd).

Het onderzoek naar de samenwerking tussen convenantpartijen is beperkt van omvang geweest zoals eerder is aangegeven en met nadruk op de stuurgroep. De constatering en aanbevelingen zijn daarom op hoofdlijnen, gebaseerd op de bevindingen en leerpunten die beide besproken zijn in de klankbordgroep en geplaatst in de complexe context. De beperktheid van het onderzoek maakt dat de constatering vrij algemeen zijn en niet én op elk moment én elk aspect van de samenwerking van toepassing zijn. Het is wel de rode draad en verwoordt de essentie.

4.3.1. Analyse

De aard van de samenwerking binnen het Convenant Bodem en Ondergrond is complex door een aantal elementen. Het is waardevol om dit mee te nemen in de analyse van de bevindingen die leiden naar constatering en aanbevelingen:

- Meerdere niveaus met veel spelers: De samenwerking strekt zich uit van strategisch tot operationeel niveau. Een heel groot aantal mensen met verschillende invalshoeken en expertises werkt aan de ambities en de verschillende doelstellingen. Naast de convenantpartijen en het bedrijfsleven zijn meer dan 40 overheden direct betrokken bij de uitvoering van dit convenant.
- Koepelorganisaties als onderhandelaar en vertegenwoordiger achterban: De representant in de stuurgroep heeft zowel de eigen moederorganisatie (zijnde de koepel) te bedienen en de achterban c.q. leden van de betreffende koepel. Met name voor de VNG / WEB is dit een ingewikkelde omdat de achterban uit een groot aantal gemeenten bestaat, waarbij bodem en ondergrond een relatief klein beleids-/ uitvoeringsveld in het totaal is. Er zijn structuren ingericht om informatie en kaders goed te delen, echter elke slag heeft in potentie de mogelijkheid dat accentverschuivingen plaatsvinden in de boodschap.
- Financiële ongelijkwaardigheid: alle middelen voor de uitvoering van het convenant kwamen van de Rijksbegroting en werden grotendeels doorgezet naar de bevoegde overheden. Een dergelijke

transactie (met de bijbehorende besluitvorming) heeft invloed op de samenwerking, waarbij al snel de gelijkwaardigheid van de samenwerking in het gedrang komt.

- Schuivende panelen in de omgeving: gedurende de looptijd van het convenant is de Omgevingswet uitgesteld en zijn een aantal bodemdossier in een ander daglicht komen te staan (bv diffuus lood en ZZS/PFAS). Het is van belang om deze wijzigingen in de context tijdig mee te nemen in de samenwerking en te toetsen of ambities, doelstellingen, structuur, onderlinge interactie en geplande activiteiten aangepast moeten worden.

4.3.2. Constateringen

De constateringen dienen met de benodigde voorzichtigheid gehanteerd te worden met het oog op de beperktheid van het onderliggende onderzoek.

Het onderzoek naar de samenwerking binnen het Convenant Bodem en Ondergrond schetst een heel divers beeld. Op onderdelen is de samenwerking, ondanks de complexiteit, hoofdzakelijk positief geweest en was deze ondersteunend aan de ambities en doelstellingen. De samenwerking heeft bijgedragen aan het bereikte resultaat. Gedurende de looptijd van het convenant zijn wel een aantal constateringen over de samenwerking te benoemen die in retrospectief opvallen en leiden tot aanbevelingen voor een toekomstige samenwerking;

- Er is te weinig erkenning voor de grote complexiteit van de samenwerking geweest. Uit het onderzoek is niet gebleken dat deze complexiteit aan de voorkant voldoende is erkend en is vertaald naar structuur, organisatie en sturingslijnen en doelstellingen.
- Op strategisch niveau (stuurgroep) was er te weinig effectieve sturing op de samenwerking. Er was wel een groot verschil in beleving van de effectiviteit door de verschillende partners. Op de thema's anders dan de aanpak spoed was de doorvertaling van de ambities en doelstellingen onvoldoende concreet waardoor beelden over activiteiten en voortgang verschilden.
- Er is te weinig geanticipeerd op majeure contextverandering zoals het uitstellen van de Omgevingswet, in relatie tot ambities, doelstellingen, structuur, onderlinge interactie en geplande activiteiten. Dit heeft samen met de eerste constatering onder andere geleid tot een parallelle structuur voor specifieke onderwerpen (PFAS en bestuurlijke afspraken na 2020), via een nieuw bestuurlijk overleg en bijbehorend directeurenoverleg tussen de overheidspartijen, zonder bedrijfsleven.

4.4. Aanbevelingen toekomstige samenwerking

Het onderzoek laat zien dat de verschillende partners binnen de samenwerking het netwerk waarderen en dat het goede bewaard moet worden om de resterende opgave zo optimaal mogelijk in te vullen. Op het moment van schrijven zijn de contouren van een vervolg in welke vorm dan ook niet heel scherp. De formulering van de aanbevelingen is daarom specifiek voor een bepaalde structuur.

Aanbevelingen voor een samenwerking als collectief:

- Formuleer bij de start (ook bij een 'doorstart') zoveel mogelijk heldere opgaven, passend bij het niveau binnen de samenwerking. Op strategisch niveau kunnen dit ambities en doelstellingen zijn, op tactisch niveau moet dit voldoende specifiek worden door vertaald, bijvoorbeeld naar een inspanningsverplichting of een resultaatverplichting en de wijze waarop je dat doel wilt bereiken.
- Investeer in helderheid over gezamenlijke én individuele ambities van de samenwerkingspartijen. Het is waardevol om van elkaar te weten welke individuele ambities worden nagestreefd en waar de gezamenlijkheid zit. Hierdoor kan men zich beter inleven in en denken voor de ander en daarmee de samenwerking effectiever maken
- Organiseer een heldere governance, voor de goede en de taaie momenten. Creëer een heldere structuur en spreek ook af hoe om te gaan met verschil van inzicht.

- Houd gedurende de samenwerking aandacht voor en monitor bewust de gelijkwaardigheid, meerwaarde en de veranderende context van de samenwerking. Wees bereid om structuur en besluitvormingswijze aan te passen als veranderingen in context hierom vragen.
- Iedereen binnen de samenwerking brengt zijn eigen persoonlijkheid mee en heeft een bepaald 'voorkeurs' handlingsrepertoire binnen de samenwerking. Houd rekening met elkaars persoonlijke 'voorkeurs' handlingsrepertoire voor samenwerking.

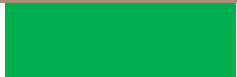

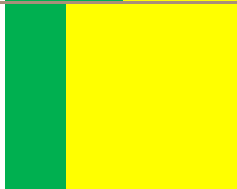

Bijlage 1 Dashboard convenant Bodem en ondergrond

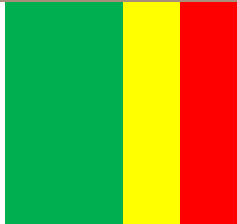

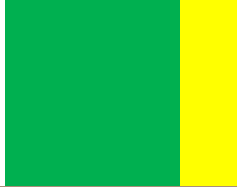
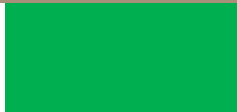
Artikel convenant en verkorte weergave tekst		Uitvoering op schema				Toelichting
1	Betreft definities					Bevat slechts definities als afspraken tussen partijen.
2.1	Partijen onderschrijven belang bodem en ondergrond					Belang wordt nu ambtelijk en bestuurlijk onderschreven. De droge zomers hebben belang bodem, ondergrond en grondwater definitief bij bestuurders op de agenda gezet. Vanuit de VNG wordt onderstreept dat men meer belang hecht aan "woord en daad", zoals je dat bij gemeenten o.a. ziet bij de uitvoering van de energietransitie.
2.2	Provincies en gemeenten betrekken de ondergrond bij aanpassing RO-plannen en doen dat samen met belanghebbenden					Provincies integreren het 3D denken in de Provinciale omgevingsvisies, hetzij in een aparte paragraaf, hetzij als basis geordend naar het bodem-watersysteem. Ook steeds meer gemeenten betrekken de ondergrond bij omgevingsvisies. Daarbij is de samenwerking met belanghebbenden een vanzelfsprekend aandachtspunt al vroeg in het planproces. Doorvertaling van deze visies naar programma's vraagt nog wel aandacht de komende jaren
2.3	Decentrale overheden geven uitwerking aan opgaven volgend uit STRONG					Provincies geven aan dat ze met de waterwinbedrijven invulling geven aan het proces om te komen tot Aanvullende Strategische Voorraden grondwater voor de drinkwatervoorziening. Dit traject ligt op koers. Provincies hebben daar waar relevant kennis en expertise opgebouwd over mijnbouwactiviteiten die effect hebben op opgaven in de leefomgeving. Zij hebben een actieve rol genomen om deze expertise te delen met andere belanghebbenden partijen. Voor de gemeenten gaat het goed op regionaal niveau maar ze ervaren dat het nog niet loopt in de schakeling gemeenten-rijk.
2.4	Partijen werken actief samen aan duurzaam en efficiënt beheer en gebruik ondergrond in lijn met de stelselherziening Ow en met inbegrip van de historische verontreinigingen					Het netwerk bodem en ondergrond functioneert goed op het punt van saneren naar beheren. Benutten en beschermen blijft een aandachtspunt in het netwerk met de maatschappelijke opgaven, zowel nationaal als regionaal. Er loopt veel, zowel geïnitieerd vanuit het uitvoeringsprogramma al vanuit het Veluweberaad. Vanuit de VNG wordt aangedrongen op nu door te pakken waarbij men constateert dat dit stagneert daar gebrek aan proces/organisatiegelden op koepel- en regionaal niveau. Men ervaart dat dit breder speelt dan bij 'bodem' en pleit daarom voor een volgende stap in interbestuurlijke samenwerking op het terrein van de leefomgevingsdisciplines.

Artikel convenant en verkorte weergave tekst		Uitvoering op schema				Toelichting
2.5	Partijen werken samen aan kennis en competentie ontwikkeling op het gebied van beheer en gebruik ondergrond					Er wordt gewerkt langs een actuele kennisagenda, doorwerking van ontwikkelde kennis naar gebruikers is een belangrijke opgave
3.1	Partijen onderzoeken – met aandacht voor financiële instrumenten - of het huidig instrumentarium geschikt is voor duurzaam beheer en gebruik ondergrond en kijken of de Ow knelpunten wegneemt.					Onderzoek is ingevuld. Separaat traject rond aanpassing regelgeving rond financiële instrumenten. Voor een aantal bodemkwaliteitsdossiers zoals diffuus lood en PFAS/ZZS is het gesprek nog gaande wie waar verantwoordelijk voor is en of dat nog aanvullende financiële instrumenten vergt.
3.2	Partijen onderzoeken of baathouders een bijdrage aan het beheer kunnen leveren en of dat verplichtingen van de beheerder jegens de baathouder schept					zie 3.1. Er is onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van meervoudige financiering bij integrale opgaven. Deze financieringsvormen moeten in de praktijk nog verder worden uitgewerkt
3.3	Partijen brengen resultaten onderzoek (3.1 & 3.2) in bij wetgevingstraject Ow					zie 3.1
4.1	Bevoegde overheden Wbb zorgen dat alle bij de eindrapportage van het vorige convenant (2015) bekende spoedlocaties in 2020 zijn gesaneerd of beheerst, inclusief de KRW grondwater spoedlocaties					Veel locaties zijn afgerond of in uitvoering dus in algemene zin goede voortgang. Enkele complexe spoedlocaties blijken lastiger in uitvoering te krijgen dan bij de MTR ingeschat Aantal nog niet gestarte locaties is groter dan verwacht tijdens de MTR. Er zijn 100 locaties niet in uitvoering. Voortgang daarvan vraagt lange adem en gericht maatwerk.
4.2	Bevoegde overheden Wbb zorgen ervoor dat locaties die vanwege onvoldoende financiële middelen niet overeenkomstig 4.1 zijn gesaneerd of beheerst dat daarvan de risico's in beeld zijn en aanpak is gepland					Voor de 100 locaties die in 2020 niet in uitvoering zijn is een planning van aanpak geen probleem.
4.3	Bevoegde overheden Wbb beschikken de locaties genoemd bij 4.1 uiterlijk in 2016 ten behoeve van het doel genoemd in 4.1					Het beschikken is ondersteunend aan het in gang zetten van de sanering. Daarvoor is in bijna alle gevallen voorzien. Door de uitstel van de Ow is er een jaar extra ruimte om locaties nog te beschikken.
4.4	Bevoegde overheden Wbb maken een lijst van KRW spoedlocaties in 2017 en beschikken die uiterlijk 2018 ten behoeve van het doel genoemd in 4.1					Ten opzichte van de MTR zijn er meer spoedlocaties beschikt. KRW locaties zijn opgenomen op spoedlijst. De niet als spoedlocaties aangemerkte locaties kunnen vanuit kwaliteit grondwater ook na 2022 nog een aanpak nodig hebben bij ontwikkeling, dat moet in overleg tussen eigenaren provincie, gemeente en waterschap nader worden uitgewerkt.
4.5	Bevoegde overheden Wbb benaderen ten behoeve van het doel bij 4.1 bedrijven actief om hen over sanerings- en financieringsmogelijkheden te informeren					Alle noodzakelijke actie om te informeren zijn uitgevoerd in samenwerking tussen overheden en SBN, maar dit heeft nog niet geresulteerd in veel meer benutten van de financieringsmogelijkheden. Er is een slechts beperkte toename waar te nemen. Mede door Corona minder mogelijkheden bij bedrijven om te investeren. Eindig zijn van de regelingen is een aandachtspunt. Er zijn nog een aantal doorlopende opgaves (oa oranje locaties), waarbij ook bedrijven een inspanning moeten doen. Het is goed om de inzet van subsidie mogelijkheden te richten op die plekken waar de opgave ligt.

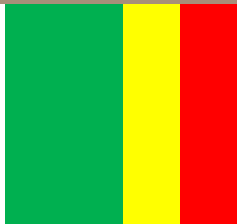

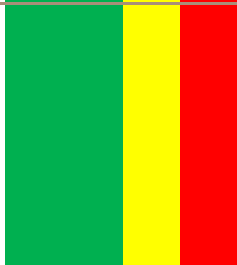

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema				Toelichting
4.6 Bevoegde overheden Wbb saneren of beheersen spoedlocaties met humane risico's uiterlijk in 2016					Er zijn een zeer beperkt aantal (7) nog aan te pakken humane spoedlocaties waarvan de uitvoering op 1 na is voorzien uiterlijk 2020. Voor deze locaties zijn wel adequate tijdelijke maatregelen getroffen.
4.7 Bevoegde overheden Wbb behandelen aanvullende locaties zoveel mogelijk in lijn met de afspraken bij 4.1 en 4.2					Nieuwe locaties worden snel opgepakt (uitzondering hierin zijn lood en nieuwe stoffen, zie bij afspraak 7.1 en 8):
5.1 Bevoegde overheden Wbb brengen in beeld waar er behoefte bestaat aan gebiedsgericht beheer van de verontreinigingen in het grondwater					Beeld is duidelijk, maar de mogelijkheden van gebiedsgericht beheer onder de Wbb blijken beperkt. Bevoegde overheden zijn meer gericht op gebiedsgerichte aanpak onder Ow. Gesprek komt door de overdracht van taken beter op gang maar er is nog wel een flinke slag te maken. Waterschappen zijn zich op basis van Handreiking NLO Natuurlijke Lozing van verontreinigd grondwater op Oppervlaktewater wel bewuster welke maatregelen gewenst zijn en kunnen vanuit KRW verplichtingen ook beter bijdragen aan een saneringsoplossingen binnen gebiedsgerichte aanpak (GGB) en /of gebiedsgerichte afspraken (GGA)
5.2 Decentrale overheden die gebiedsgericht beheer wenselijk achten hebben de hoofdlijnen van dat beheer uiterlijk in 2020 vastgesteld					Hoofdlijnen voor gebiedsgericht beheer zijn vastgesteld, maar er ligt nog een flinke opgave voor GGA. De verplichting voor het invullen van regionaal waterprogramma en gekoppeld de omgevingsverordening brengt het gesprek over grondwater wel dichterbij
6.1 Waterschappen dragen zorg voor aanpak dan wel start van uitvoering van locaties op de C-lijst uiterlijk in 2020. Voor zover de middelen daarvoor ontoereikend zijn wordt door de waterschappen uiterlijk in 2020 de risico's in beeld gebracht en een jaar van uitvoering gepland.					Er is aanvullend budget toegekend in 2018 waarmee veel van de door unie geïnventariseerde projecten kunnen starten. Er is een tekort aan middelen om alle locaties aan te pakken. Deze restopgave wordt betrokken bij het maken van afspraken over de financiering van het bodembeheer na 2020, zie afspraak 11.5
6.2 Waterschappen zorgen voor een aanpak die de risico's voor het oppervlaktewater wegneemt tegen lage maatschappelijke kosten en ontvangen een bijdrage van 90 % in de kosten met een drempel van 225.000 euro					Waterschappen voldoen aan deze randvoorwaarden

Artikel	convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema				Toelichting
7.1	Bevoegde overheden Wbb leggen in samenwerking met gemeenten gebruiksadviezen vast voor de omgang met diffuse bodemverontreiniging met onaanvaardbare risico's	■	■	■	■	Meer realisme in de discussie waarneembaar. Aantal provincies maakt zich hard voor onderzoek en meer programmatische aanpak om via gericht onderzoek een beter beeld van de opgave te komen op basis waarvan maatwerkoplossingen gekozen kunnen worden Opgvolging gebruiksadviezen blijkt o.b.v. RIVM onderzoek minder effectief dan gedacht. Partijen hebben wel goed zicht op andere maatregelen op natuurlijk moment en te doorlopen gezamenlijk proces. Bestuurlijke keuzes zijn afhankelijk van beschikbare middelen. Vraagt ook na 2020 aandacht. Opgave diffuus lood blijkt groter dan verondersteld, inventarisatie van de opgave en de ambities loopt door in 2021.
7.2	Bevoegde overheden Wbb zorgen in gebieden waar gebruiksadviezen niet afdoende zijn voor het zo spoedig mogelijk beheersen van de risico's waarbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt wordt van natuurlijke momenten van herontwikkeling en bevoegde overheden nemen de aanpak van deze gebieden op in hun programma	■	■	■	■	Bewustzijn van noodzaak tot programmatische aanpak is gegroeid. Beter zicht op wat maatschappelijk verantwoord is. Uitvoering is afhankelijk van de opgaves, beschikbare middelen en bestuurlijke keuzen.
8.1	Partijen brengen nieuwe bedreigingen in beeld en werken kennisachterstand daarop weg	■	■	■	■	Sinds MTR is de opgave rond ZSS en meer specifiek PFAS duidelijk geworden. Vooral van de eerder (met oranje en KRW) geagendeerde directe relatie en invloed van de Europese KRW is hierbij meer besef. Laatste jaar is belang aangetoond van de al in de bodem aanwezige ZZS bronnen. Hiervoor zijn aandachtlocaties geïnventariseerd en is een aanpak ontwikkeld hoe daar mee om te gaan. Gestart is met PFAS humaan en drinkwater. Inzicht in andere Zeer Zorgwekkende Stoffen is nog onvoldoende in beeld en is behoefte aan nieuwe kennis en handelingsperspectief, ook irt de zorgplicht discussie.
9.1	Bevoegde overheden Wbb onderzoeken de mogelijkheden om de nazorg op gesaneerde locaties te beëindigen of te verminderen	■	■	■	■	Mogelijkheden zijn in beeld gebracht. Er is een actief netwerk van adviesbureaus en kennisinstellingen om overheden en bedrijven te ondersteunen. Daar wordt echter nog te weinig gebruik van gemaakt. Onderwerp krijgt te weinig bestuurlijke aandacht. Goede vastlegging van de nulsituatie is nodig voor het volgen van de effecten van de maatregelen.
		■	■	■	■	

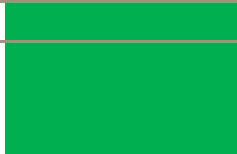

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema	Toelichting
9.2 Bevoegde overheden Wbb maken de gerealiseerde vermindering inzichtelijk		Overheden hebben kritisch naar hun nazorgopgave gekeken en waar verantwoord ook versoeringen toegepast.
10.1 Partijen onderzoeken hoe voormalige stortplaatsen zo efficiënt mogelijk kunnen worden beheert		In kader van meervoudig financiering zijn mogelijkheden voor voormalige stortplaatsen in beeld gebracht. Opgedane kennis vindt nog te weinig de weg naar de doelgroep.
10.2 Partijen onderzoeken hoe het bestaande beleid rond beheer voormalige stortplaatsen ook na inwerkingtreding Ow geborgd kan worden		De zorg voor de grondwaterkwaliteit (zie convenantdoel artikel 5) staat in nauwe relatie met de zorg voor voormalige stortplaatsen, immers bij deze locaties is het risico aanwezig dat verontreinigingen een bedreiging vormen voor de grondwaterkwaliteit. Niet op alle plekken heeft dit al tot duidelijkheid geleid op de vraag bij welke locaties nog maatregelen noodzakelijk zijn ten behoeve van de zorg voor het grondwater. Hier is meer aandacht in de regio voor nodig.
11.1 Het Rijk heeft voor de uitvoering van de afspraken uit dit convenant 610 M euro beschikbaar		Staat op begroting
11.2 Het Rijk draagt zorg voor overheveling van in totaal 361 M euro naar de bevoegde overheden Wbb (DUB)		Gedaan
11.3 Het Rijk draagt via aanvullende financiering in 2016 en 2018 64 M euro over naar de bevoegde overheden Wbb. De bevoegde overheden Wbb nemen de C-lijst locaties op in hun programma		Gedaan
11.4 Bevoegde overheden Wbb kunnen voor projecten waarvoor financiering ontbreekt een beroep doen op de bij het Rijk in beheer zijnde knelpuntenpot zolang ze voldoen aan enkele voorwaarden		Knelpuntenpot is daarvoor beschikbaar
11.5 Partijen maken uiterlijk 2019 een voorstel voor verdeling van de middelen benodigd voor de uitvoering van de taken van het bodembeleid na 2020. De bevindingen van de MTR worden hierbij betrokken		Actie is in gang gezet. Werkgroepen Kosten en Financiering bodembeheer na 2020 hebben advies opgeleverd. Maar de doelstelling van 2019 is niet gehaald. Naar verwachting worden afspraken medio 2021 gemaakt.

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema	Toelichting
11.6 Bevoegde overheden Wbb leveren elk jaar per 1 april een overzicht aan het Rijk over planning van uitbetaling van subsidies aan bedrijven		Is elk jaar weer trekken om overzichten bij ministerie te krijgen. Extra aandachtspunt is de opgenomen deadline van 2024 versus het traject van komen tot gezamenlijke programmering
12.1 Het Rijk bevordert dat de aanpak van saneringen in het kader van dit convenant onder het overgangsrecht van de Ow valt en dus onder het regime van de Wbb.		Is opgenomen in concepten van Aanvullingswet en Besluit bodem. Implementatie / handelingsperspectief vraagt echter nog wel aandacht.
12.2 Het Rijk, provincies en gemeenten bevorderen voor zover er een overdracht van bevoegdheden van provincies naar gemeenten plaats vindt dat deze overdracht soepel verloopt		Regionale processen warme overdracht zijn overal opgestart. De voortgang en mate van betrokkenheid van niet-rechtstreekse gemeenten verschilt per regio. Door uitstellen van Ow en onduidelijkheid over taken en beschikbare middelen zijn de processen vertraagd. Voordeel van uitstel wbb is dat deze kunnen en lopen deze door in 2021. Beeld is wel dat alle partijen hier mee bezig zijn en serieus werk van maken. Voorsorteren op komst nieuwe taken bij kleinere gemeenten is problematisch omdat budget daarvoor ontbreekt.
12.3 Partijen overleggen of het convenant aanpassing behoeft indien de bevoegdheden voor het eind van dit convenant wijzigen		Ow treedt in werking na afloop van convenant dus n.v.t.
12.4 Het Rijk heeft de intentie om een specifieke zorgplicht voor bodem in de Ow op te nemen.		Is voorzien in de invoeringswet. Er is een handreiking gemaakt.
13.1 Partijen stellen een kennisagenda op en actualiseren die, baseren daar het programma van de kennisinstellingen op, ontwikkelen innovaties via business-cases in de praktijk en zorgen dat bestaande en nieuwe kennis wordt behouden en gedeeld via verschillende activiteiten		Veel kennis is ontwikkeld en geborgd. Ontwikkelde kennis en inzichten zijn nog te weinig zichtbaar voor de regio's. Aandachtspunt blijft kennisdoorwerking
13.2 Partijen zetten in 2016 een organisatiestructuur voor de werkzaamheden genoemd in 13.1 op of sluiten bij een bestaande organisatiestructuur aan		Kennisinfrastructuur is opgezet. Leerpunten zijn doorgegeven aan kennisinfrastructuur na 2020 t.b.v. w.g. afspraken. Kennisprogramma is uitgevoerd met circa 300 producten en 30 actieve kennisnetwerken

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema	Toelichting
14.1 Partijen komen overeen m.b.t. milieu hygiënische bodemdata deze te behouden en te beheren,, te streven naar een landelijke ontsluiting, de dataset te richten op toekomstige behoeften en een impuls te geven aan de digitale informatieketen met centrale aanlevering van gegevens. Dit alles moet gereed zijn per inwerkingtreding Ow		In kader van warme overdracht veel aandacht gekregen binnen de regio's en overheden onderling . Landelijke ontsluiting is echter nog niet gerealiseerd. Er loopt een volgonderzoek voor opnemen milieu hygiënische bodemdata in BRO. Rol van Netwerkoverleg Bodeminformatiebeheer wordt overgedragen aan WEB Taakgroep Bodeminformatiebeheer.
14.2 Partijen werken actief mee aan nieuwe ontwikkelingen om informatie over bodem en ondergrond in brede zin te verzamelen, beheren en ontsluiten zodat eenieder daar gebruik van kan maken.		Visie en Roadmap Bodeminformatiebeheer is opgesteld. Doorwerking daarvan is nog onvoldoende. Ook hier gaat de WEB Taakgroep Bodeminformatiebeheer mee verder.
15.1 IPO, VNG, UvW communiceren actief over de inhoud en voortgang van dit convenant naar hun leden		Diverse communicatiemiddelen vanuit het Uitvoeringsprogramma gemaakt, zoals Ezine, Nieuwsbrieven, Voortgangsrapportages etc. opgesteld die verspreidt kunnen worden naar de achterban. Niet alle informatie is even actief door de koepels naar de achterban gecommuniceerd. Er zijn diverse regionale en landelijke bijeenkomsten (festival Follow UP) georganiseerd en of bij aangesloten. Er wordt in de regio toch nog een groot gat ervaren tussen de informatie op nationaal en regionaal niveau. Vooral is er veel vraag naar communicatie over het proces van de bestuurlijke afspraken.
15.2 Partijen informeren belanghebbenden actief over dit convenant		Zoals eerder aangegeven zijn er verschillende communicatie producten ontwikkeld en verspreid. Ook is een stap gezet naar communicatie naar andere beleidsvelden door artikelen in vakbladen anders dan Bodem. Niet alle doelgroepen zijn bereikt en hebben alle relevante informatie ontvangen.
16.1 Partijen stellen gezamenlijk een uitvoeringsprogramma op		Opgesteld
16.2 Partijen bekijken of het uitvoeringsprogramma STRONG kan worden samengevoegd met het uitvoeringsprogramma van het convenant		Uitvoeringsprogramma's zijn samengevoegd

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema	Toelichting
16.3 Een kwartiermaker doet een voorstel voor een uitvoeringsprogramma en uitvoeringsteam		Gedaan
16.4 Uitvoeringsprogramma wordt in 2015 met unanieme stemmen door partijen vastgesteld		Gedaan
16.5 De nulmeting, monitoring en tussen en eindevaluatie zijn onderdeel van het uitvoeringsprogramma van de partijen		Nulmeting is uitgevoerd, tussenevaluatie in 2018 wordt uitgevoerd
16.6 Het uitvoeringsteam bestaat uit medewerkers van partijen en mensen van B+		Ja
16.7 Partijen dragen gezamenlijk zorg voor financiering van het uitvoeringsprogramma en team		Gedaan
16.8 De stuurgroep is bevoegd tot benoemen kwartiermaker, vaststellen uitvoeringsprogramma, benoemen leden uitvoeringsteam, aansturing uitvoeringsteam, besluiten over producten uitvoeringsteam inclusief monitoring en evaluaties, zorgdragen voor financiering uitvoeringsteam en programma, toezien op de voortgang van het uitvoeringsprogramma en de convenantafspraken en het opstellen van criteria voor aanspraak op aanvullende financiële middelen		Zaken waarvoor stuurgroep bevoegd is worden elk kwartaal op de agenda van de stuurgroep geagendeerd
17.1 Bevoegde overheden Wbb bespreken via het uitvoeringsteam hun planning en programmering van de convenantsdoelen		Uitvoeringsteam bezoekt elke overheid 1 maal per jaar
17.2 Partijen stellen uiterlijk juni 2016 een monitoringprogramma vast		Gedaan

Artikel convenant en verkorte weergave tekst	Uitvoering op schema	Toelichting
17.3 Partijen monitoren jaarlijks de voortgang van het convenant volgens het monitoringsprogramma en besluiten of intensivering op onderdelen noodzakelijk is		Monitoring heeft gedurende de looptijd van het convenant plaatsgevonden. Monitoring betreft slecht de artikelen 4 t/m 10 van het convenant
17.4 Bevoegde overheden Wbb sturen jaarlijks hun eigen verantwoording over de bestede middelen aan de stuurgroep		Na veel herinneringen zijn deze verantwoordingen maar ten dele aan de stuurgroep gestuurd.
17.5 Partijen verrichten een 0-meting ten aanzien van de doelstellingen in de artikel 4, 5 en 6.		Gedaan
17.6 Partijen stellen een tussenbalans op in het najaar van 2018 om te bezien of ze op schema liggen, mede met het oog op de wijziging van de Ow. Indien nodig zullen afspraken dan worden aangepast na een bestuurlijk overleg		De tussenbalans is opgeleverd.
17.7 Partijen stellen na 2020 een eindevaluatie op. Deze zal worden besproken in een bestuurdersconferentie en aan de tweede kamer worden aangeboden		Staat op de lijst van activiteiten
18.1 Convenant loopt van 1-1-2016 t/m 31-12-2020		Geen wijziging
18.2 Convenant wordt gepubliceerd in de Staatscourant		Gedaan
18.3 Partijen handelen in geest van convenant bij kwesties die niet in het convenant zijn geregeld		Zie bijvoorbeeld de voortgang van enkele na 2015 ontdekte spoedlocaties, die worden meegenomen bij de aanpak
18.4 Partijen melden geschillen schriftelijk aan de stuurgroep en die tracht geschillen in den minne op te lossen		
18.5 Indien partijen een geschil niet in de minne kunnen oplossen wordt getracht het geschil op te lossen via mediation		
18.6 Partijen kunnen het convenant schriftelijk aanvullen		

Bijlage 2a Voortgang Realisatieparagraaf Structuurvisie Ondergrond

In deze bijlage wordt specifiek ingegaan op de voortgang van de realisatieparagraaf van de Structuurvisie Ondergrond. Zie daarvoor ook het dashboard dat als bijlage 2b is opgenomen.

Van de 13 acties in de realisatieparagraaf zijn die opgenomen waarbij ook het uitvoeringsprogramma betrokken is. Dit zijn acties met betrekking tot grondwater voor de drinkwatervoorziening. Daarbij gaat het provinciale grondwaterbeschermingsbeleid, om de Aanvullende Strategische Voorraden (ASV) en de Nationale Grondwater Reserves (NGR) en om een impactanalyse van grootschalige overstromingen. Bij deze acties is steeds sprake van samenwerking tussen Rijk, provincies en/ of drinkwaterbedrijven en/of gemeenten en waterschappen.

1. Wat is de voortgang tot nu toe. Waar staan we?
2. Welke uitdagingen hebben we nog gedurende de resterende convenantsperiode?
3. Hoe gaan we samen verder na 2021 als dit convenant beëindigd is?

Wat is de voortgang

We hebben samen flinke stappen gezet.

De provincies hebben samen met de drinkwaterbedrijven een omvangrijk ASV-traject opgezet. Dit is gefaciliteerd door IenW en Bodem+. Gedurende het gehele proces vindt steeds afstemming plaats met alle betrokken partijen. Deze opgave bleek veel tijdrovender dan gedacht en vergt enorm veel inzet van de provincies. Opgave was om voor de periode tot 2050 te voldoen aan de drinkwaterbehoefte, waarbij uitgegaan is van een groei van 30%. Grondwater is voor 60% de bron van ons drinkwater. Daarmee evalueren de provincies eveneens het huidige grondwaterbeschermingsbeleid en passen dat zo nodig aan. Er ligt nu een outline voor een rapportage over de drinkwatervoorziening voor heel Nederland. Eind van dit jaar is de rapportage in concept gereed en is er een beeld van de begrenzing van de ASV's en van het beschermingsregime. Het bestuurlijke traject bij de provincies loopt in 2021. De verwachting is dat dit eind 2021 is afgerond.

Rijk en provincies bezien gezamenlijk of hiermee aan de nationale doelstelling is voldaan..

Ten aanzien van de Nationale Grondwater reserves (NGR) ligt het voortouw bij het Rijk. De Impactanalyse van gevolgen van grootschalige overstromingen voor de openbare drinkwatervoorziening wees uit dat NGR's hier niet makkelijk voor zijn in te zetten omdat er geen infrastructuur is. NGR's kunnen wel goed fungeren als lange termijn reserves voor toekomstige onvoorziene ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld verzilting of verontreiniging van bronnen en ASV's.

In 2020 is een start gemaakt met de verkenning van de NGR's en de relatie met de ASV's. Het Rijk heeft een voorstudie uit laten voeren om een beeld te krijgen van de meerwaarde van het 3D in beeld brengen van de NGR's. Hiervoor zijn intensieve gesprekken met provincies en drinkwaterbedrijven gevoerd. Hierbij is afgesproken dat twee sporen worden gevolgd in samenwerking met alle stakeholders. Het ene spoor is het goed in beeld brengen van de zoete grondwater voorraden in de NGR's. Dan gaat het om goede kennisopbouw over de ondergrond. De inzet is om de resultaten voor eenieder toegankelijk op te nemen in de Basis Registratie Ondergrond.

Het andere spoor betreft de 3d begrenzing van de NGR's en het eventuele beschermingsregime. Dit is een beleidstraject dat 2021 start samen met de decentrale overheden en drinkwaterbedrijven.

De bodemdalingskaart is in 2019 gereed gekomen. Voor landelijk gebied is de minister van LNV coördinerend. Voor stedelijk gebied is er geen coördinerend minister.

Bodem+ is actief in enkele pilots is het Groene Hart.

Welke uitdagingen liggen nog voor ons.

In 2021 krijgen de ASV's definitief vorm. Daarmee komt ook duidelijkheid over de afstemming met andere functies in de ondergrond zoals bodemenergie en geothermie. Er is dan ook een belangrijke relatie met de Regionale Energie Strategieën (RES).

Begin 2021 kan gestart worden met een 3D kartering die gebaseerd is op een breed draagvlak onder de stakeholders. Daarvoor worden één of meer workshops georganiseerd.

Daarnaast zal het gesprek worden gevoerd over de relatie ASV en NGR, over begrenzing en bescherming van de NGR's.

Hoe gaan we verder na 2021, een doorkijk

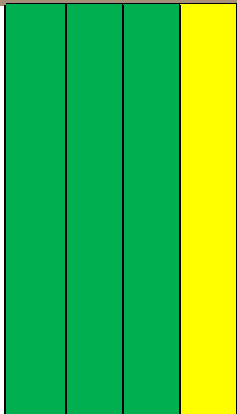

Het ASV beleid krijgt zijn beslag in ruimtelijkbeleid van de provincie en de bescherming wordt vastgelegd in provinciale regelgeving.

De ASV's en de NGR's maken deel uit van het Programma bodem en ondergrond onder de Nationale Omgevingsvisie.

De kartering van de zoete grondwatervoorraden van de NGR's wordt mogelijk uitgebreid met kartering van andere zoete grondwater voorraden.

Bij alle activiteiten is samenwerking met decentrale overheden en drinkwaterbedrijven nodig.

Bijlage 2b Dashboard Realisatieparagraaf Structuurvisie Ondergrond

Actie Realisatieparagraaf Strong	Uitvoering op schema	Toelichting
<p>1 De provincies zullen in overleg met de drinkwaterbedrijven, gemeenten en waterschappen uitwerking geven aan het aanwijzen van Aanvullende Strategische Voorraden met bijbehorende beschermingsregime. Vastlegging daarvan vindt plaats in provinciale verordeningen. Alle relevante partijen, waaronder de mijnbouwsector, de bodemenergiesector en landbouworganisaties zullen worden betrokken bij de aanwijzing van deze strategische voorraden. Het Rijk overlegt periodiek met de provincies over de voortgang van het project.</p>		<p>De provincies hebben naar verwachting in december 2020 een concept gereed waarin de Aanvullende Strategische Voorraden (ASV's) zijn aangewezen met een bijbehorend beschermingsregime. Voor besluitvorming hierover en vastlegging is vervolgens nog een jaar nodig.</p> <p>De ambitie is om een landsdekkend beeld te hebben voor lange termijn drinkwatervoorziening. De ASV's vullen hierin een prominente rol. Per regio worden ASV's aangewezen en wordt het beschermingsbeleid geactualiseerd.</p> <p>Tevens wordt een landelijk beeld gegeven van de relatie tussen ASV's en Nationale Grondwater Reserves (NGR). De NGR's worden door het Rijk aangewezen.</p> <p>Het tijdschema was oorspronkelijk gericht op afronding in 2019. De opgave bleek veel tijdrovender dan verwacht.</p>
<p>2 Provincies voeren een evaluatie uit van het huidige grondwaterbeschermingsbeleid met het oog op de drinkwatervoorziening. Op basis daarvan vindt zo nodig een aanpassing van het provinciale beleid plaats. De provincies bespreken de uitkomsten van de evaluatie met het Rijk.</p>		<p>Zie hierboven</p>
<p>3 Het Rijk treedt in overleg met provincies en gemeenten om tot een 3D begrenzing van Nationale Grondwater Reserves te komen en te beoordelen welke ontwikkelingsmogelijkheden er</p>		<p>IenW heeft een voorstudie laten verrichten door Deltares i.s.m. TNO om de meerwaarde van een actuele en gedetailleerde 3D kartering in beeld te brengen. In december 2020 start het traject om te komen tot een plan van aanpak. Dit gebeurt in samenwerking met provincies, gemeenten,</p>

Actie Realisatieparagraaf Strong	Uitvoering op schema				Toelichting
zijn voor het benutten van bodemenergie binnen deze gebieden en welke restricties en randvoorwaarden daarbij eventueel van toepassing zijn.	■	■	■	■	drinkwaterbedrijven, BZK (vanwege opname in de basis registratie Ondergrond), EZK, Staatstoezicht op de Mijnen. Het plan van aanpak in voorjaar 2021 gereed. De kartering start in 2021 en loopt mogelijk door in 2022.
12 Rijk en decentrale overheden werken samen met andere partijen aan de ontwikkeling of verbetering van de informatievoorziening en modellen om de oorzaken van bodemdaling en de effecten daarvan in kaart te brengen. Daarbij zal aandacht worden geschonken aan de relatie tussen klimaatverandering, waterbeheer, mijnbouwactiviteiten en bodemdaling. Dit zal onder meer plaatsvinden via het Deltaprogramma Ruimtelijk Adaptatie, het Nationaal Kennisprogramma Bodemdaling en het Kennisprogramma Effecten Mijnbouw.	■	■	■	■	Bodemdalingskaart van TNO gereed in 2019. De minister van LNV coördineert bodemdaling landelijk gebied. Voor bodemdaling stedelijk gebied is geen coördinerend minister aangewezen. Dit ligt op het terrein van m.n. BZK, EZK en IenW.

Bijlage 3. De aanbevelingen uit de tussenrapportage.

In de tussenrapportage MTR 2018 Convenant Bodem en Ondergrond zijn een aantal aanbevelingen gedaan. In deze bijlage is een beschrijving opgenomen over wat er met deze aanbevelingen is gedaan en wat de stand van zaken is.

Aanbeveling	Stand van zaken
Aan de convenantspartijen: Maak afspraken over de hoogte en wijze van financiering van kosten voor bodembeheer na 2020 en neem daarbij o.a. de kosten van langlopende grondwatersaneringen, nazorg, waterbodem, diffuus lood, KRW/oranje gebieden en nieuwe stoffen mee.	Voor het "tussenjaar" 2021 zijn afspraken gemaakt over budgettoekenning. Voor de periode daarna zijn deze (en andere) afspraken nog te maken.
Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering 2019 en 2020 een actie op om op het gebied van nazorg intensief te kijken naar de aanpak om de kosten van nazorg bij dure locaties te beperken. Betrek daarbij de mogelijkheid om via gerichte investering de kosten voor beheer op termijn terug te brengen	Overheden hebben kritisch naar hun nazorglocaties gekeken en waar verantwoord ook versoberingen toegepast. Ze hebben daarbij gebruik kunnen maken van specifieke ondersteuning vanuit het uitvoeringsprogramma, middels een adviesrapport en kennisrapport en een impuls afbouw nazorg.
Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op om te stimuleren dat overheden in de regio snel duidelijk krijgen in welke gebieden er aanpak van het grondwater noodzakelijk is, waar die aanpak uit bestaat en wie daarvoor welke kosten draagt. Gebruik daarbij het instrumentarium (risicotoolbox, handreiking) dat daarvoor wordt ontwikkeld	Beeld is duidelijk maar de mogelijkheden van gebiedsgericht beheer onder de Wbb blijven beperkt. Bevoegde overheden zijn meer gericht op de gebiedsgerichte aanpak onder de Omgevingswet. De hoofdlijnen voor gebiedsgericht beheer zijn vastgesteld maar er ligt nog een flinke opgave.
Aan de convenantspartijen: Maak voor de periode na 2020 afspraken over de programmering van de aanpak van diffuus lood in met lood belaste gebieden en de wijze waarop die programmering invulling geeft aan (lokale) ambities en in verhouding staat tot de beschikbare financiële middelen.	De bevoegde overheden hebben een maatwerk aanpak per gebied ontwikkeld met een inventarisatie van de bodemkwaliteit op meest gevoelige locaties en het uitvaardigen van gebruiksadviezen. Financiering is onderdeel van de afspraken daarover die voor 2021 en daarna worden gemaakt.
Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op die is gericht op het komen tot een structurele aanpak van nieuwe bedreigingen waarbij aandacht is voor de betrokkenheid van het Rijk bij de decentrale aanpak.	In 2019 en 2020 is (buiten het kader van het convenant) gewerkt aan handelingsperspectief voor het omgaan met PFAS. Er wordt toegewerkt naar een definitief handelingskader en een algemene methodiek voor opkomende stoffen. Daarnaast wordt gewerkt aan inzicht op het gebied van aandachtslocaties (locaties met meer kans op voorkomen van deze stoffen).
Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op om daar waar nodig en gewenst (blijkend uit de foto warme overdracht) inzet te plegen om gemeenten voor te bereiden op de komst van de Omgevingswet.	Uitvoeringsprogramma had een bescheiden rol in signalering, welke is ingevuld. Warme overdracht is voorts vooral een zaak tussen provincie en gemeenten.
Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op om meer concreet te maken wat vanuit bodem en ondergrond kan worden bijgedragen aan de ambities op het gebied van klimaat en energie. Maak daarbij duidelijk wat wel en niet verwacht kan worden van het uitvoeringsprogramma en van het netwerk rond klimaat en energie en welk eigenaarschap (van de Rijksoverheid en van decentrale overheden) nodig is.	In het UP kennisprogramma is deze aanbeveling opgepakt met verschillende kennisprojecten zoals DNA van de stad en het programma Warming UP. Daarnaast is in de werkgroep Ondergrond en Transitie samen met deze sectoren een transitieagenda opgesteld voor Bodem en Ondergrond.

Aanbeveling	Stand van zaken
<p>Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op om op het gebied van regionale kennisdoorwerking de verbinding van bodem en ondergrond met de maatschappelijke opgaven en de verbinding met provincies en gemeenten die nieuwe taken krijgen te versterken.</p>	<p>Zowel in 2019 als in 2020 is vanuit het Uitvoeringsprogramma expliciet aandacht besteed aan regionale kennisdoorwerking. In samenwerking met het Platform Bodembeheer zijn meerdere regionale themasessies georganiseerd en is kennisdoorwerking gestimuleerd via verschillende regionale netwerken zoals Gelders Ondergrond Overleg. Er is door TwynstraGudde een werkdocument 'kennisdoorwerking' opgesteld en de dialoogprojecten zijn hiermee actief ondersteund.</p>
<p>Aan het uitvoeringsprogramma: Neem in de jaarprogrammering van 2019 en 2020 een actie op om op het gebied van samenwerking en participatie ervaring op te doen betreffende grondwater en deze ervaringen te delen</p>	<p>In 2019 heeft het UP in samenwerking met Aan de Slag met de Ow (ADS) twee werksessies georganiseerd rondom het instrument vrijwillig programma uit de Omgevingswet. Hieruit zijn twee instrumenten ontwikkeld, namelijk een wegwijzer en praatplaat. Ter ondersteuning van het gelijkwaardig gesprek over grondwater is in 2020 de visual "grondwater onze onzichtbare verbinder" gecreëerd in samenhang met de navigator vrijwillig programma bodem en grondwater. De visual en de navigator helpen om de beleidsinzet rondom grondwater uit te werken en bij de invulling van een vrijwillig programma bodem en grondwater.</p>
<p>Aan de convenantpartijen: Zorg dat bodem en ondergrond meer op de bestuurlijke agenda komt en blijft en meegenomen wordt in de bestuurlijke afwegingen rond de maatschappelijke opgaven. Bestendig de samenwerking met het Veluweberaad</p>	<p>Bodem en ondergrond is in 2019 en 2020 meer op de bestuurlijke agenda gekomen met onderwerpen als diffuus lood en PFAS. De afwegingen rond de maatschappelijke opgaven worden meegenomen in het bestuurlijke overleg over de afspraken bodem en grondwater na 2020. Er is in 2019 en 2020 intensief samengewerkt met verschillende onderdelen uit het Veluweberaad met name rond het concretiseren van regionale kennissteunpunten.</p>
<p>Aan de convenantpartijen: Maak de waarde van bodem- en ondergrondkennis en het bodem- en ondergrond netwerk breder zichtbaar door een gerichte communicatie in de regionale netwerken rond maatschappelijke opgaven</p>	<p>Via Nieuwsbrieven en de website is wel geprobeerd om de kennis te delen. Vanuit Kennis is ook onderzoek gedaan naar welke netwerken er zijn en waar we bij zouden kunnen aanhaken.</p>
<p>Aan de convenantpartijen: Ondersteun decentrale overheden die eigenaarschap tonen bij het borgen van het belang van bodem en ondergrond in maatschappelijke opgaven door het netwerk te voeden en obstakels uit de weg te ruimen.</p>	<p>Diverse regio's zijn ook in 2019 en 2020 actief ondersteund bij het borgen van het belang van bodem en ondergrond in maatschappelijke opgaven in het kader van het VNG-project "BOGO" en de UP kennisprojecten zoals "Samen de diepte in" en "Bodembeheer van de Toekomst".</p>
<p>Aan de convenantpartijen: Zorg voor experimenteeruimte om nieuwe strategieën te verkennen.</p>	<p>Zie hierboven.</p>
<p>Aan de convenantpartijen: Houd oog voor de samenhang van het bodem en watersysteem. Beleg deze taak actief in de organisatie.</p>	
<p>Aan het uitvoeringsprogramma: Deel goede ervaringen via een te ontwikkelen monitor</p>	<p>Er is een werkgroep Ondergrond en Transitie opgericht waarin de vertegenwoordigers van de convenantpartijen als Transitie-manager deelnemen en op deze manier de voortgang rond de transitieactiviteiten op elkaar afstemde en gezamenlijke acties uitvoerden. De werkgroep heeft onder andere de Transitieagenda Bodem en ondergrond opgeleverd in 2020.</p>
<p>Aan de convenantpartijen: bestendig de samenwerking tussen de convenantpartijen en zoek met elkaar naar een passende vorm die bij de situatie na 2020 behoort en benut de resterende twee jaar om daar naar toe te werken</p>	<p>De convenantpartijen zijn vanaf 2019 met elkaar in gesprek om te komen tot nieuwe bestuurlijke afspraken gericht op het bestendigen van de samenwerking. Een bestuurlijk akkoord is voorzien in begin 2021.</p>

BODEMCONVENANT.NL

Rijksoverheid

Interprovinciaal Overleg

